

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA

Evidenčné číslo: 101006/I/2018/36069387449274884

**ENVIRONMENTÁLNA POLITIKA MALÝCH A
STREDNÝCH PODNIKATEĽSKÝCH SUBJEKTOV**

Diplomová práca

2018

Bc. Veronika Dologhová

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA

**ENVIRONMENTÁLNA POLITIKA MALÝCH A
STREDNÝCH PODNIKATEĽSKÝCH SUBJEKTOV**

Diplomová práca

Študijný program: Financie
Študijný odbor: Financie, bankovníctvo a investovanie
Školiace pracovisko: Katedra financií
Vedúci záverečnej práce: Ing. Magdaléna Červeňová, CSc.

Bratislava 2018

Bc. Veronika Dologhová

POĎAKOVANIE

Týmto by som rada poďakovala vedúcej mojej diplomovej práce Ing. Magdaléne Červeňovej, CSc. za jej cenné rady a pomoc, ktoré prispeli k napísaniu tejto práce.

Veronika Dologhová

ABSTRAKT

DOLOGHOVÁ, Veronika: *Environmentálna politika malých a stredných podnikateľských subjektov*. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Národohospodárska fakulta; Katedra financií. – Vedúci záverečnej práce: Ing. Magdaléna Červeňová, CSc. – Bratislava: NHF EU, 2018, 68 s.

Cieľom záverečnej práce je zhodnotiť implementáciu environmentálnych nástrojov malých a stredných podnikateľských subjektov v priestore Slovenskej republiky. Práca je rozdelená do troch kapitol. Obsahuje 13 grafov, 6 tabuliek a 2 schémy. Prvá kapitola sa venuje teoretickému vymedzeniu environmentálnej politiky vo všeobecnosti, jej implementácii v priestore Európskej únie a Slovenskej republiky a napokon vo veľkostnej kategórii malých a stredných podnikateľských subjektov. V ďalšej kapitole charakterizujeme hlavný cieľ práce a tiež parciálne ciele, ktoré napomáhajú k dosiahnutiu hlavného cieľa. Tretia kapitola približuje vzťah medzi environmentálnymi nástrojmi a ekonomickým prostredím, v ktorom sa momentálne malé a stredné podnikateľské subjekty nachádzajú, ako aj výsledky výskumu týchto subjektov realizovaného v prostredí Slovenskej republiky a čiastočne aj v Malajzii. Výsledkom práce je zhrnutie celkovej aplikácie environmentálnej politiky v malých a stredných podnikateľských subjektoch a navrhnutie možností zlepšenia ich situácie z environmentálnej perspektívy.

Kľúčové slová:

environmentálna politika, malé a stredné podniky, environmentálne nástroje, nástroje štátnej environmentálnej pomoci

ABSTRACT

DOLOGHOVÁ, Veronika: *Environmental policy of small and medium sized businesses*. – University of Economics in Bratislava. Faculty of National Economy; Department of Finance. – Thesis supervisor: Ing. Magdaléna Červeňová, CSc. – Bratislava: NHF EU, 2018, 68 p.

The main aim of the Master thesis is to evaluate implementation of environmental instruments of small and medium sized businesses in the Slovak republic. The thesis is divided into three chapters. It contains 13 graphs, 6 tables and 2 schemes. The first chapter is about theoretical determination of environmental policy in general, its implementation in European union and Slovak republic and also in the size category of small and medium sized businesses. In the next chapter, we characterize main aim, as well as partial aims of the thesis, which help to achieve the main aim. The third chapter focuses on relationship between environmental instruments and economic environment in which small and medium sized businesses currently operate, as well as results of the research of these subjects realized in the Slovak republic and partially also in Malaysia. The result of the thesis is an conclusion of the total implementation of the environmental policies in small and medium sized businesses with suggestions for improving their situation from an environmental perspective.

Key words:

environmental policy, small and medium sized businesses, environmental instruments, instruments of governmental environmental support

OBSAH

Úvod	7
1. Súčasný stav riešenej problematiky doma a v zahraničí	9
1.1. Pojem environmentálna politika	9
1.2. Princípy environmentálnej politiky.....	11
1.3. Nástroje environmentálnej politiky.....	13
1.4. Environmentálna politika Európskej únie	14
1.5. Environmentálna politika Slovenskej republiky	18
1.6. Environmentálna politika v oblasti podnikania.....	23
1.6.1. Environmentálna politika malých a stredných podnikov	23
1.6.2. Environmentálne nástroje malých a stredných podnikov	27
1.6.3. Ekologické stratégie podnikov.....	31
2. Cieľ práce, metodika práce a metódy skúmania	34
2.1. Cieľ práce	34
2.2. Metodika práce a metódy skúmania.....	35
3. Výsledky práce.....	37
3.1. Ekonomická situácia malých a stredných podnikateľských subjektov v súvislosti s ich environmentálnou politikou na Slovensku.....	37
3.2. Prieskumná časť - environmentálna politika malých a stredných podnikateľských subjektov vo vybraných odvetviach na Slovensku	47
3.2.1. Prieskumné otázky	47
3.2.2. Prieskumná vzorka.....	49
3.2.3. Výsledky prieskumu	50
3.2.3.1. Obchod	50
3.2.3.2. Pôdohospodárstvo	51
3.2.3.3. Služby.....	52
3.2.3.4. Priemysel.....	53
3.2.3.5. Stavebníctvo	53
3.2.4. Porovnanie výsledkov prieskumu s výsledkami v Malajzii.....	55

4. Výsledky práce a diskusia.....	59
Záver	63
Zoznam použitej literatúry	65

Úvod

Ľudstvo v posledných desaťročiach venuje environmentálnym záležitostiam čoraz väčšiu pozornosť, pretože si uvedomuje, že obmedzené prírodné zdroje postupom času ubúdajú, hladiny oceánov v dôsledku otepľovania zemskej atmosféry stúpajú a vyprodukovaný odpad niet kam hromadiť. Ak by sme zmýšľanie našej materiálne orientovanej spoločnosti ponechali na súčasnej úrovni, Zem by onedlho nepredstavovala synonymum života.

V rámci environmentálnych debát bývajú podnikateľské subjekty skloňované nielen v súvislosti vytvárania negatívnych dopadov na životné prostredie, ale aj ako zdroj ich riešenia. Najmä vo vyspelých krajinách dochádza k transformácii primárnej orientácie malých a stredných podnikateľských subjektov na dosahovanie ziskov a zabezpečenie vlastnej existencie, čo v momentálnych vysoko konkurenčných podmienkach jednoznačne nie je jednoduché. Svoju pozornosť začínajú upriamovať na dlhodobé ciele a potreby budúcich generácií, ktoré by inak kvôli súčasným trendom spotreby a výroby nemohli využívať prírodné zdroje v takej istej kvantitatívnej a kvalitatívnej miere, v akej sme schopní dnes.

Malé a stredné podnikateľské subjekty zabezpečujú plynulý chod trhovej ekonomiky každého štátu, vytvárajú nespočetné množstvo pracovných miest, poháňajú ekonomiku vpred a taktiež zabezpečujú variabilitu a pestrosť trhového prostredia. Často si ani oni samé neuvedomujú, že síce ako samostatne fungujúce jednotky nemajú veľký vplyv na dianie okolo seba, avšak ich spoločná sila spočívajúca v kooperácii dokáže ovplyvňovať nielen podnikateľské, ale i sociálne, etické a environmentálne prostredie, ktoré nás obklopuje.

Hlavným zámerom tejto záverečnej práce je priblížiť stav súčasného podnikateľského prostredia v priestore Slovenskej republiky z pohľadu implementácie jednotlivých environmentálnych nástrojov, prostredníctvom ktorých podniky zabezpečujú dosiahnutie cieľov svojich stanovených environmentálnych politík. Taktiež poukážeme na to, akými špecifikami sú malé a stredné podniky charakterizované a aký majú vplyv na tvorbu ich postojov k environmentálnym záležitostiam. V tejto súvislosti taktiež stručne uvedieme podporné činnosti štátu, ktorými sa na národnej úrovni snaží tieto subjekty podporovať nielen finančne, ale i prostredníctvom vzdelávania a šírenia dostatočného množstva informácií o stave a možnostiach riešenia jednotlivých environmentálnych problémov.

Stanovené ciele sa pokúsime naplniť v čo najväčšej miere, aj keď si musíme uvedomiť, že sa daná problematika týka obrovského množstva aktérov - nielen samotných malých a stredných podnikateľských subjektov, ale i štátnych orgánov, dobrovoľníckych organizácií, ako aj širokej verejnosti - a teda je potrebné sa na ňu pozerat' z viacerých uhlov pohľadu a čo najkomplexnejšie

.

1. Súčasný stav riešenej problematiky doma a v zahraničí

Pri analýze problematiky týkajúcej sa environmentálnej politiky malých a stredných podnikateľských subjektov je dôležité porozumieť tomu, čo vlastne environmentálna politika znamená, na akých princípoch je postavená a aké nástroje na dosiahnutie svojich cieľov využíva. Až následne je tak možné túto tému rozobrať z pohľadu medzinárodného prostredia, t.j. v priestore Európskej únie, ako aj domáceho prostredia, teda na území Slovenskej republiky a taktiež z pohľadu malých a stredných podnikateľských subjektov, čo si predstavíme neskôr v následných kapitolách.

1.1. Pojem environmentálna politika

Je dôležité uvedomiť si, že environmentálna politika v sebe zahŕňa dva základné pojmy - životné prostredie (z anglického environment) a politika. Z technického hľadiska môžeme životné prostredie vnímať ako všetky živé a neživé objekty vyskytujúce sa prirodzene, teda bez umelého zásahu človeka, pričom predstavuje interakciu medzi všetkými živými druhmi, klímou, počasím a prírodnými zdrojmi, ktoré ovplyvňujú ľudské bytie a ekonomickú aktivitu¹. Podľa najstaršej definície sa za životné prostredie považuje *"... tá časť sveta, s ktorou je človek vo vzájomnom pôsobení, t.j. ktorú používa, ovplyvňuje a prispôsobuje sa jej."*². Dôležité je si uvedomiť, že životné prostredie ako súbor živých a neživých podmienok je komplikovaný systém, ktorého obyvatelia nie sú iba jeho súčasťou, ale i jeho aktívnym tvorcom³.

Oxfordský slovník definuje pojem politika ako smerovanie aktivít alebo princípov prijatých, resp. navrhovaných vládou, politikmi, podnikmi alebo jednotlivcami. Predstavuje tiež stratégiu, ktorá je prostriedkom na realizáciu ideí, resp. riešením už existujúcich problémov, a ktorá tak predstavuje záujmy nielen určitej skupiny občanov, ale i spoločnosti ako celku.⁴ Je potrebné tiež uvedomiť si, že politika nie je to isté ako pravidlá alebo zákony. Zatiaľ čo zákony donucujú alebo zakazujú určité správanie, politika zväčša iba navádza k správaniu, ktorým sa má dosiahnuť požadovaný výsledok.

¹ JOHNSON, D. L. et al. Meanings of Environmental Terms. In: *Journal of Environmental Quality*. Madison : ASA, CSSA, SSSA, 1997, roč. 26, č. 3, s. 581–589. ISSN 26:581-589.

² KONEČNÝ, M. *Management ochrany a tvorby životního prostředí*. Karviná : Slezká univerzita, 1999. s. 35. ISBN 80-85879-00-X.

³ RITSCHELOVÁ, I. et al. *Úvod do politiky životního prostředí*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2002. s. 21. ISBN 80-7044-414-2.

⁴ MILLER, D. et al. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. 2. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2000. s. 120. ISBN 80-8594-756-0.

Tak ako to už býva u väčšiny prípadov súvisiacich s definíciou určitých pojmov, tak ani samotný pojem environmentálna politika nemá jednoznačnú ustálenú definíciu. Už však z vyššie priblížených významov životného prostredia a politiky si pod ním môžeme predstaviť jeho základný význam. Bližšie ho možno popísať ako schopnosť organizácií poddať sa právam, reguláciám a iným politickým mechanizmom súvisiacich s environmentálnymi problémami. Tieto problémy vo všeobecnosti zahŕňajú znečistenie vody a vzduchu, odpadový manažment, manažment ekosystémov, zachovávanie biodiverzity a ochranu prírodných zdrojov, divokej zveri a ohrozených druhov⁵. Takisto politiky zoberajúce sa energiami alebo reguláciami toxických látok zahrňujúce pesticídy a mnoho druhov priemyselného odpadu sú súčasťou tém zaoberajúcich sa environmentálnou politikou. Takáto politika môže byť cielene zameraná na smerovanie a dohľad nad ľudskou činnosťou, čím preventívne zabraňuje škodlivým efektom na biofyzikálne prostredie a prírodné zdroje, tak ako tiež zabezpečuje, aby zmeny v prostredí nemali nepriaznivé dôsledky na človeka.⁶

Environmentálna politika predstavuje dôležitý nástroj na riešenie problémov súvisiacich so životným prostredím, ktoré často vznikajú z akéhosi boja medzi rozvojom technológií a priemyslu na jednej strane a znižujúcou sa kvalitou života nielen ľudí, ale aj ostatných organických a anorganických zložiek na Zemi. Je súčasťou hospodárskej politiky jednotlivých štátov, ktoré sa jej prostredníctvom snažia ovplyvňovať nielen svoje, ale i rozhodnutia súkromného sektora. Zároveň je nesmierne dôležité analyzovať ju s dôrazom na prepojenie medzi rôznymi kontextami, či už ide o ekonomický, kultúrny, či sociálny.⁷

Niektorí autori pripisujú významnú úlohu štátu v procese tvorby environmentálnej politiky najmä kvôli jeho schopnosti ovplyvňovať rozhodnutia ostatných inštitúcií hlavne prostredníctvom dialógov postavených na zásade transparentnosti: *"Environmentálna politika a riadenie sú podľa pluralizmu výsledkom zrážky rôznych skupinových záujmov. Dosiahnuté výsledky predstavujú výsledok konfliktu medzi naliehavosťou problému, jeho dopadmi a silou jednotlivých aktérov. ... Inými slovami, pluralizmus vidí rozhodovací*

⁵ ECCLESTON, CH. H. - MARCH, F. *Global Environmental Policy: Concepts, Principles, and Practice*. Boca Raton : CRC Press, 2010. s. 113-114. ISBN 978-1439847664.

⁶ McCORMICK, J. *Environmental Policy in the European Union - The European Series*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2001. s. 21. ISBN 978-0333772041.

⁷ FILČÁK, R. *Spoločnosť na trhu a environmentálna politika: aktéri a konflikty*. Bratislava : VEDA, 2012. s. 70. ISBN 978-80-224-1216-2.

priestor ako súboj viac alebo menej silných a vplyvných aktérov, pričom štát ma zabezpečiť, aby neboli niektoré skupiny v procese zvýhodnené."⁸

Ďalším podstatným dôvodom na zvyšovanie kompetencií štátu v environmentálnej oblasti je zlyhávanie neviditeľnej ruky trhu, t.j. zlyhanie trhu najmä v oblasti negatívnych externalít, ktoré sa vyskytujú nielen ako súčasť výroby, ale i spotreby. Vo všeobecnosti sa za jednoduché riešenie negatívnych externalít považujú Pigouovské dane alebo dotácie, ktoré predstavujú taký korekčný mechanizmus, ktorý zvyšuje cenu aktivít podniku alebo jednotlivca prostredníctvom ovplyvňovania nákladov. Ako jednoduchý príklad takýchto daní sa často uvádzajú spotrebné dane, no ako "iné verejné riešenia možno uviesť:

- *zákazy a prikazovacie riešenia,*
- *štátne regulácie,*
- *jednorazová finančná podpora alebo*
- *vlastná činnosť vlády, resp. štátu.*"⁹

1.2. Princípy environmentálnej politiky

Z dôvodu konzistencie nielen v rámci aplikácie, ale aj vnímania politik súvisiacich s ochranou životného prostredia sa mnoho (nielen rozvinutých) krajín riadi viacerými princípmi environmentálnej politiky¹⁰.

Princíp znečisťovateľ platí, ktorý sa začal používať už od 70. rokov 20. stor., stojí na myšlienke, že ten, kto spôsobuje náklady poškodzujúce životné prostredie, musí tieto náklady aj uhradiť. Ideálnym riešením z pohľadu environmentálnej politiky je tak dosiahnutie stavu, kedy sa ceny tovarov a služieb budú rovnať spoločenským nákladom. Existujú dve formy, ktoré tento princíp uplatňujú, a to štandardná, kedy je znečisťovateľ povinný uhradiť náklady do výšky normatívne daných limitov znečistenia a rozšírená, kedy je znečisťovateľ povinný uhradiť škody vznikajúce z reziduálneho znečistenia. Aj keď tento princíp stojí na jednoduchých predpokladoch, v praxi sa stretávame s jeho značnými nedostatkami, keďže časové oneskorenie výskytu negatívnych externalít spôsobuje problematickosť určenia znečisťovateľa, t.j. platiteľa nákladov.

⁸ FILČÁK, R. *Spoločnosť na trhu a environmentálna politika: aktéri a konflikty*. Bratislava : VEDA, 2012. s. 94-95. ISBN 978-80-224-1216-2.

⁹ KUSTROVÁ, M. *Vybrané problémy environmentálnej ekonómie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2010. s. 46. ISBN 978-80-8040-402-4.

¹⁰ ROMANČÍKOVÁ, E. *Ekonómia a životné prostredie*. Bratislava : Iura Edition, 2011. s. 34-39. ISBN 978-80-8078-426-3.

Druhým princípom je *princíp podpory (verejného bremena)*, ktorý sa v praxi uplatňuje aj v rámci EÚ. Na rozdiel od toho predchádzajúceho neberie do úvahy internalizáciu negatívnych externalít, ale skôr prostriedky, akými sú dotácie, subvencie alebo daňové úľavy. Na európskej pôde sa takáto podpora poskytuje iba s časovým obmedzením, pričom sa musí uplatňovať v súvislosti s určitými sociálno-ekonomickými cieľmi a bez jej poskytnutia by daným odvetviam vznikli národohospodárske straty.

Princíp prevencie sa z potreby znižovať budúce potenciálne environmentálne riziká a negatívne dopady teší čím ďalej, tým väčšej obľube. Ako uvedieme v ďalšej časti, za svoj pôvod vďačí vzniku Rímskej zmluvy. Stojí na jednoduchej myšlienke, ktorá pri riešení akýchkoľvek problémov a prijímaní rôznych záverov vždy uprednostňuje tie opatrenia, ktoré smerujú v prospech ochrany životného prostredia a ich zdrojov. Medzi nástroje tohto princípu za zaraďujú akékoľvek plánovanie alebo hodnotenie súvisiace s environmentálnou politikou.

Princíp subsidiarity zdôrazňuje potrebu určiť kompetencie riešenia problémov na čo najnižšiu úroveň riadenia, teda orgánom, ktoré danú problematiku dokážu riadiť najefektívnejšie, keďže k nej majú najbližšie. Účinnosť bude v takomto prípade vyššia ako keby sa kompetencie nepreniesli smerom nadol. Samozrejme, v prípade nedostatočného uplatnenia environmentálnej politiky na nižšej úrovni ekonomického zoskupenia sa riešenie problematiky môže presunúť na vyššiu úroveň.

Princíp ekonomickej efektívnosti sa v praxi a v prípade EÚ využíva prostredníctvom finančno-ekonomických nástrojov vo forme daní a emisných povolení. Riešenia musia byť stále nákladovo efektívne, ako aj uplatňované s čo najvyšším využitím najnovších technologických a vedeckých poznatkov.

Princíp spravodlivosti v sebe odráža myšlienku, aby jednotlivé členské štáty EÚ boli schopné stanoviť si vlastné nástroje na riešenie environmentálnych problémov s tým, že zároveň budú náklady na ich odstránenie, resp. prevenciu negatívnych dopadov čo najnižšie.

Princíp bezprostrednosti sa týka situácie, kedy v dôsledku ľudskej činnosti došlo k znečisteniu životného prostredia a zaoberá sa tak prijatím nápravných opatrení pri prvotnom zdroji poškodenia, ako aj elimináciou následných negatívnych dôsledkov. Predstavuje teda akýsi protiklad princípu prevencie.

Posledný, no nie najmenej dôležitý *princíp trvalo udržateľného rozvoja* hľadá akýsi kompromis medzi ekonomickými záujmami EÚ a ochranou životného prostredia. Jeho

podstata spočíva v tom, aby členské krajiny dokázali rásť a rozvíjať sa harmonickým, neinflačným a vyrovnaným spôsobom zabezpečujúcim trvalo udržateľný rast.

1.3. Nástroje environmentálnej politiky

Jedným z mnohých cieľov environmentálnej politiky je ovplyvňovať tak výrobné, ako aj spotrebné procesy podnikateľských subjektov, ktoré následne vedú k zlepšeniu stavu životného prostredia. Je potrebné si uvedomiť, že nástroje environmentálnej politiky môžu pôsobiť efektívne a zároveň spravodlivo. Ich najčastejšími výslednými efektmi je eliminácia poškodzujúcich aktivít, zlepšenie sociálnej rovnosti, zvyšovanie príjmov alebo znižovanie nákladov verejného sektora¹¹. Za najčastejšie členenie týchto nástrojov sa považuje delenie na priame (normatívne), voľné a nepriame (ekonomické) nástroje¹².

Tie nástroje, ktoré priamo zasahujú do ekonomického správania sa akýchkoľvek subjektov, označujeme ako priame. Ich podstata spočíva v donucovacej právomoci orgánov spadajúcich pod štátnu správu, ktoré legislatívne využívajú rôzne limity, obmedzenia, príkazy, zákazy, normy, predpisy a pod. na to, aby dosiahli požadované efekty environmentálnej politiky. Príkazy sa najčastejšie zameriavajú na výrobnú oblasť, ktorá sa v dôsledku exponenciálneho rastu technologického pokroku vyvíja čím ďalej, tým rýchlejším tempom. Na druhej strane stoja zákazy, ktoré sa aplikujú v tých oblastiach, ktoré majú byť chránené a majú skôr preventívny charakter, t.j. v praxi ich vidíme pôsobiť v rôznych chránených parkoch alebo rekreačných strediskách. Obmedzenia sa v environmentálnej politike najčastejšie vyskytujú v podobe emisných regulácií, dopravných obmedzeniach, ale i kvantitatívnych obmedzeniach produkčnej činnosti podnikov. Uvedené príklady normatívnych nástrojov naznačujú, že sa využívajú skôr plošne a v kombinácii s aplikovaním v kratšom čase to predstavuje ich výhodu. Zároveň tkvie ich prospešnosť nielen v tom, že ich dodržiavanie je jednoduché na kontrolu, ale i to, že v prípade ich nedodržiavania hrozba trestu v podobe sankcií núti subjekty tieto legislatívne rámce neporušovať. Na druhej strane však ich plošné pôsobenie môže mať na niektoré dotknuté subjekty aj negatívne dôsledky, keďže pre nich často vzniká povinnosť uhrádzať vyššie náklady, na ktoré predovšetkým menší podnikatelia nemajú dostatok finančných prostriedkov. Zo strany verejných orgánov tak postupom času vzniká vyšší záujem o

¹¹ BUCKLEY, R. Economic Instruments of Environmental Policy. In: *Perspectives in Environmental Management*. Berlin : Springer, 1991, s. 80. ISSN 978-3-540-53815-8.

¹² VYBÍRALOVÁ, J. - FUZYOVÁ Ľ. - DŽUBÁKOVÁ M. *Tvorba a ochrana životného prostredia*. Bratislava : Ekonóm, 2002. s. 82-90. ISBN 80-225-1584-1.

udeľovanie rôznych výnimiek, ktorými sa zabezpečuje odklon od znižovania produktivity subjektov ako dôsledku daných priamych nástrojov.

Tie nástroje, ktoré slúžia na zvýšenie povedomia, významnosti a opodstatnenosti ochrany životného prostredia prostredníctvom ich začlenenia do zásadných riadiacich procesov, nazývame voľné. Ich využitie v podobe dohôd medzi jednotlivými inštitúciami je prítomné najmä vo vyspelejších krajinách, kde sa úrad dohliadajúci na životné prostredie dohodne s daným podnikom na budúcom stave, ktorý predstavuje ich spoločný cieľ a požadovaný výsledok. V porovnaní s priamymi nástrojmi sú stavané na individuálnom princípe, takže orgán verejnej správy priamo komunikuje s konkrétnym podnikom, ktorému nariadi buď prijatie alebo zamedzenie činností, ktoré smerujú k pozitívnemu dopadu na životné prostredie pri minimalizácii nákladov.

Podobne ako priame a voľné nástroje, aj ekonomické nástroje majú za cieľ eliminovať tlak na životné prostredie, avšak prostredníctvom prostriedkov, akými sú napr. poplatky, dane, odvody, emisné povolenia, zálohové systémy a pod. Často závisia od druhu podniku a jeho veľkosti a ich cieľom je dosiahnuť čo najmenšiu spotrebu prírodných zdrojov, energií, zníženú produkciu odpadov a následnú efektívnejšiu výrobu s využitím najnovších technologických poznatkov. Pri týchto ekonomických nástrojoch však netreba zabudnúť ani na "pozitívne" stimuly, ktoré vplývajú na podnikateľské subjekty motivačne a majú podobu rôznych dotácií, výhodnejších pôžičiek, darov a pod. Dôvodom ich zavedenia je myšlienka, že podnik bude prijímať opatrenia, ktoré budú preňho ekonomicky prijateľnejšie než platba poplatkov alebo sankcií.

1.4. Environmentálna politika Európskej únie

V roku 1957 sa Európska únia ešte pod zakladajúcim názvom Európske hospodárske spoločenstvo (EHS) spájajúce Belgicko, Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Luxembursko a Holandsko v podstate takmer vôbec nevenovala problémom spojeným s ochranou životného prostredia. Jednak sa tak dialo z dôvodu potreby zotavenia sa z povojnovej situácie a posilnenia ekonomickej situácie jednotlivých štátov, ako aj všeobecnej absencie povedomia o akýchkoľvek otázkach týkajúcich sa tejto problematiky. Rímske zmluvy podpísané 25. marca 1957 sa prostredníctvom druhého článku nepriamo dotkli problematiky verejného dobra: *"Poslaním spoločenstva je prostredníctvom zavedenia spoločného trhu a postupným približovaním hospodárskych politík členských štátov podporovať harmonický rozvoj hospodárskych činností v celom spoločenstve,*

pokračujúci a vyrovnaný rast, zvýšenie stability, zrýchlené zvyšovanie životnej úrovne a užšie vzťahy medzi štátmi k nemu patriacimi."¹³ O čosi konkrétnejšie vyjadrenie môžeme nájsť v článku 36, ktorý sa zaoberá "*ochranou zdravia a života ľudí, zvierat a rastlín, ochranou národného kultúrneho bohatstva...*"¹⁴ Vidíme, že v čase vzniku nemalo EHS explicitne vyjadrené smerovanie environmentálnej politiky, keďže jeho prioritným zámerom bolo vytvoriť spoločný trh.

Mohli by sme konštatovať, že formálne bola do právnej úpravy EÚ environmentálna politika začlenená až vstupom Dánska, Írska a Veľkej Británie v roku 1973, kedy bola vytvorená Komisia pre životné prostredie a ochranu spotrebiteľov. Veľmi dôležitým medzníkom bolo tiež prijatie Európskeho akčného plánu 22. novembra toho istého roku, ktorý vymedzil najhlavnejšie zámery, priority a princípy, ktorým by sa environmentálna politika mala venovať počas najbližších dvoch rokov. Týkal sa predovšetkým ochrany vody, vzduchu, pôdy, no postupom času sa opatrenia pretransformovali do oblastí ako napr. poľnohospodárstvo, sociálna a regionálna politika¹⁵. Počas tohto roku bol zároveň prijatý prvý environmentálny akčný program, ktorý v sebe zohľadňoval princíp prevencie ako spôsob predchádzania vzniku negatívnych dopadov na životné prostredie a následne riešeniú problémov spôsobených týmito dopadmi.

Aj napriek takémuto pomalému štartu sa postupom času Európskej Únii podarilo skonštruovať originálny rámec týkajúci sa medzinárodnej spolupráce v oblasti ochrany životného prostredia. Jeho hlavné ciele boli určené Amsterdamskou zmluvou v roku 1997 a zároveň predstavujú základné piliere, na ktorých stoja všetky nasledovné dokumenty týkajúce sa environmentálnej politiky. Patria medzi ne "*zachovanie, ochrana a zlepšovanie kvality životného prostredia; ochrana ľudského zdravia; rozvážne a racionálne využívanie prírodných zdrojov a podpora opatrení na medzinárodnej úrovni, čeliacich regionálnym a celosvetovým problémom životného prostredia*"¹⁶. V praxi sa tieto zásady premietli do viacerých environmentálnych akčných programov, prostredníctvom ktorých sa legislatíva EÚ prikláňa k vyššej ochrane životného prostredia najmä vďaka uplatňovaniu verejno-súkromných partnerstiev, podpory využívania ekologického manažmentu v súkromnej sfére alebo zavedením označovania ekologicky vhodných tovarov a služieb. Dosiahlo sa

¹³ Rímska zmluva : 1957 : čl. 2. [cit. 2018-16-02]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/zmluva-o-euratome.pdf>

¹⁴ Rímska zmluva : 1957 : čl. 36. [cit. 2018-16-02]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/zmluva-o-euratome.pdf>

¹⁵ CARTER, N. *The politics of the environment: Ideas, activism, policy*. New York : Cambridge University Press, 2007. s. 272. ISBN 978-0-521-68745-4.

¹⁶ VYBÍRALOVÁ, J. - FUZYOVÁ E. - DŽUBÁKOVÁ M. *Tvorba a ochrana životného prostredia*. Bratislava : Ekonóm, 2002. s. 61. ISBN 80-225-1584-1.

tak významnej redukcii v oblasti vzdušného, vodného a pôdneho znečistenia, legislatíva týkajúca sa používania chemických látok bola modernizovaná a viac ako 18% územia EÚ bola označená ako chránené územie¹⁷.

V súčasnosti až do roku 2020 vychádza environmentálna politika EÚ zo siedmeho environmentálneho akčného programu prijatého v novembri 2013, ktorý ale zároveň uvádza dlhodobé ciele vyjadrujúce to, ako by mala Únia vyzerat' do roku 2030 a následne aj do roku 2050. Patria sem tri základné priority:

- ochraňovať, zachovávať a umocňovať prírodný kapitál Únie,
- vytvoriť z Únie zdrojovo efektívne, zelené a konkurencieschopné nízkouhlíkové hospodárstvo a
- zaručiť obyvateľom Únie ochranu pred environmentálnymi tlakmi a rizikami ohrozujúce ich zdravie a blaho.

Medzi štyri prioritné nástroje, ktorými sa dané ciele plánujú dosiahnuť, patria:

- lepšia implementácia legislatívy,
- lepšia informovanosť cez zvyšovanie vedomostnej základne,
- väčšie množstvo a rozumnejšie investície do environmentálnej a klimatickej politiky a
- plná integrácia environmentálnych požiadaviek a pokynov do ostatných politík.

Program tiež dopĺňajú dva dodatočné horizontálne ciele, ktorých podstatou je pretvoriť európske mestá na viac udržateľné a zároveň zlepšiť schopnosť Únie efektívne sa vysporiadať s medzinárodnými environmentálnymi a klimatickými výzvami¹⁸.

Poskytovateľom rozsiahlych, dôkladných a hlavne objektívnych informácií o životnom prostredí Európskej únie je Európska environmentálna agentúra (EEA), ktorá sa prioritne zaoberá podporou trvalo udržateľného rozvoja a zlepšovaním životného prostredia prostredníctvom poskytovania dát a publikácií užitočných nielen pre odbornú, ale i širokú verejnosť. Prostredníctvom výročnej správy Trendy a prognóza hodnotí EEA progres jednotlivých členských štátov, ako aj EÚ ako celku pri napĺňaní tzv. európskych 20-20-20 cieľov, t.j. zredukovať produkciu skleníkových plynov o 20 %, zvýšiť podiel využívania energie z obnoviteľných zdrojov na celkovej spotrebe na 20 % a dosiahnuť 20

¹⁷ EURÓPSKA KOMISIA. *Environment Action Programme to 2020* [elektronický zdroj]. 2016. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/environment/action-programme>

¹⁸ EURÓPSKY PARLAMENT. *General Union Environment Action Programme to 2020 'Living well, within the limits of our planet'* [elektronický zdroj]. 2013. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013D1386>

%-tnú energetickú efektívnosť. Podľa spomínanej najaktuálnejšej správy smeruje EÚ k naplneniu všetkých troch cieľov do roku 2020, pričom:

- produkcia skleníkových plynov bola pod hraničnou úrovňou už od roku 2015 a od roku 1990 došlo k jej zníženiu o cca 23 %,
- v súčasnosti je podiel využívania obnoviteľných zdrojov energie na celkovej spotrebe v EÚ ako celku na úrovni cca 17 %, no pri porovnaní s tempom vývoja od roku 2005 sledujeme mierne spomalenie tohto trendu, čo znamená potrebu intenzívnejšieho a dôslednejšieho zapojenia efektívnych vnútroštátnych politík a
- z dlhodobého hľadiska (od roku 2005 až 2014) sa trend u celkovej spotreby energie znižoval, no v posledných rokoch 2015 a 2016 sa celková spotreba energie mierne zvýšila, čo nepredstavuje výrazné ohrozenie naplnenia tohto cieľa, no problém spočíva v nedostatočnej angažovanosti jednotlivých členských štátov, ktorých samostatne zvolené národné ciele dohromady nepokrývajú potreby spoločného jednotného cieľa EÚ.¹⁹

Dôležitým nástrojom EÚ, ktorý podporuje výskum a vývoj technológií a inovácii v období od roku 2014 až 2020 je program Horizont 2020, ktorý v sebe zahŕňa 3 oblasti - excelentnú vedu, vedúce postavenie priemyslu a spoločenské výzvy. Tento program venuje špeciálnu pozornosť najmä malým a stredným podnikom, ktoré vďaka nemu môžu získať možnosť spolupracovať na veľkých projektoch ako súčasť konzorcia, poprípade budú mať menšie inovatívne podniky šancu získať rôzne formy podpory.²⁰ Aj vďaka tomuto programu možno následne formovať smerovanie uvedených podnikov a zaistiť tak ich uvedoméle pristupovanie k životnému prostrediu.

Počas kolapsu bývalého politického systému krajín východnej Európy a ich ekonomickej premeny od centrálne plánovaných ekonomík smerom k trhovému systému nastávali isté spoločné vývojové tendencie týchto krajín. Okrem ich snahy vstúpiť do EÚ naberalo na sile aj tzv. zelené hnutie, ktoré predstavovalo akýsi alternatívny prístup smerovania k udržateľnosti nielen životného prostredia, ale i spoločnosti. Dlhú si však svoju obľubu nedokázalo udržať, keďže ideológia vedúcich režimov jednotlivých transformujúcich sa štátov podporovali (či už vedome alebo nie) skôr konzumný než environmentálne priaznivý spôsob života. I napriek tomuto konštatovaniu však možno

¹⁹ EURÓPSKA ENVIRONMENTÁLNA AGENTÚRA. *Tracking progress towards Europe's climate and energy targets* [elektronický zdroj]. 2017. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: <https://www.eea.europa.eu/themes/climate/trends-and-projections-in-europe/trends-and-projections-in-europe-2017/index>

²⁰ MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SR. *Agenda 21* [elektronický zdroj]. 2015. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: <http://www.minzp.sk/files/dokumenty/agenda21-sk.pdf>

povedať, že medzi zmeny, ktoré na prvý pohľad až tak priamo nesúvisia s formovaním environmentálnej politiky štátov, patrili:

- *"pokles výroby a jej reštrukturalizácia,*
- *otvorenie priestoru na demokratickú diskusiu,*
- *naštartovanie procesu integrácie do EÚ a*
- *pripojenie strednej Európy ku globálnemu trhu."*²¹

1.5. Environmentálna politika Slovenskej republiky

Medzi krajiny, ktoré vyššie uvedené zmeny zasiahli, tiež jednoznačne patrí Slovenská republika. Dôraz na ochranu životného prostredia bol počas 20. storočia veľmi minimálny a mohli by sme tvrdiť, že až podceňovaný. Dlhodobé nešetrenie prírodných zdrojov, obrovské znečisťovanie vzduchu, vôd a pôdy, ako aj akumulácia odpadov, využívanie zaostalých technológií a nedostatočne vyvinutá infraštruktúra spôsobili obrovské jazvy na našom prírodnom dedičstve. Musíme však uznať, že transformujúce sa krajiny mohli využívať postupy už rozvinutých a skúsených západných štátov a mať tak v roli nasledovníka určité výhody. Ďalším faktorom, ktorý vystupoval v prospech implementácie environmentálnych politík boli predvstupové procesy do EÚ. Pri nich totiž spolu s debatami o poľnohospodárskych témach hrajú dôležitú úlohu práve otázky týkajúce sa životného prostredia. Slovenská republika tak ako krajina ašpirujúca na členstvo v tomto zoskupení bola v pomerne krátkom čase nepriamo nútená zaoberať sa novými zákonmi a politikami o ochrane životného prostredia, ktoré koniec koncov predstavovali akýsi modernizačný projekt, bez ktorého by sa riešenia danej problematiky vyvíjali omnoho pomalšie.

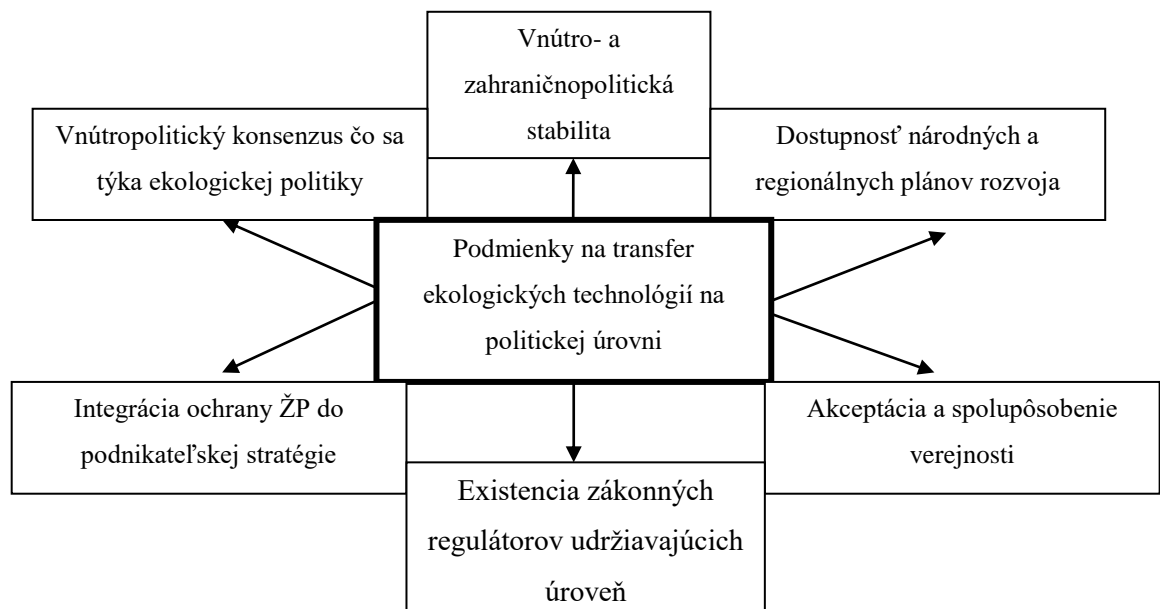
Po roku 1992, kedy sa konala konferencia OSN Summit Zeme 1992, sa slovenská vláda zaviazala riešiť vyššie uvedené environmentálne dôsledky prostredníctvom dokumentu Stratégia, zásady a priority Štátnej environmentálnej politiky, ktorá určovala krátkodobé a strednodobé priority v týchto oblastiach. Po vykonaní analýzy o stave životného prostredia sa Štátna environmentálna politika zamerala na oblasti zlepšovania zdravia obyvateľstva, zníženie devastácie krajiny, racionálne a šetrné využívanie vstupných zdrojov, ako aj zvyšovanie ekologickej vzdelanosti povedomia obyvateľstva.²²

²¹ FILČÁK, R. *Spoločnosť na trhu a environmentálna politika: aktéri a konflikty*. Bratislava : VEDA, 2012. s. 45. ISBN 978-80-224-1216-2.

²² VYBÍRALOVÁ, J. - FUZYOVÁ E. - DŽUBÁKOVÁ M. *Tvorba a ochrana životného prostredia*. Bratislava : Ekonóm, 2002. s. 70. ISBN 80-225-1584-1.

Vidíme, že uvedené priority sa týkali nielen štátu ako hlavného aktéra v riešení tejto problematiky, ale i samotných obyvateľov (v oblasti zvýšenia ich povedomia a informovanosti) a tiež aj podnikov (v oblasti efektívnejšieho využívania zdrojov, či technológií). Prepojenie týchto troch základných ekonomických aktérov operujúcich v medzinárodnom prostredí vyjadruje aj nasledujúca schéma, ktorá v sebe zahŕňa nielen vzťahy medzi nimi, ale najmä dôležitosť rozhodnutí na politickej úrovni, ktoré pôsobia ako zásadné východisko pre zlepšovanie životného prostredia. Vidíme, že aktivity podnikov nielen vplývajú na politické rozhodnutia, ale takisto závisia od politických rozhodnutí, ktoré v obrovskej miere formujú hlavné požiadavky na ochranu životného prostredia, a teda musia byť navzájom dôsledne zosúladené.

Schéma 1 - Podmienky na politickej úrovni na transfer ekologických technológií

Zdroj: VYBÍRALOVÁ, J. - FUZYOVÁ Ľ. - DŽUBÁKOVÁ M. *Tvorba a ochrana životného prostredia*. Bratislava : Ekonóm, 2002. s. 77. ISBN 80-225-1584-1.

Od roku 1996 začali Štátnu environmentálnu politiku dopĺňať jednotlivé environmentálne akčné programy NEAP I. a NEAP II., ktoré mali umožniť vyššie uvedené ciele dosiahnuť rýchlejšie a efektívnejšie. Od roku 2004 až 2009 Slovensko uplatňovalo environmentálnu politiku prostredníctvom tzv. Zelených projektov, ktoré boli financované výlučne z domácich zdrojov. V súčasnosti sa pre obdobie od roku 2014 do konca roka 2020 pod záštitou Ministerstva životného prostredia SR uplatňuje Program LIFE, ktorého prioritou je prepojenie s európskymi cieľmi a stratégiami, akými sú siedmy environmentálny akčný program EÚ alebo stratégia Európa 2020. Program má slúžiť ako

*"katalyzátor, má byť platformou pre testovanie nových, lepších postupov realizovaných na miestnej, regionálnej, národnej a európskej úrovni."*²³

Ministerstvo životného prostredia SR sa taktiež zaoberá implementáciou nariadenia Európskeho parlamentu a Rady č. 761/2001, ktoré umožňuje dobrovoľnú participáciu organizácií v systéme Európskeho spoločenstva pre environmentálne manažérstvo a audit (tzv. EMAS), ktorý napomáha k zlepšovaniu environmentálneho správania každej organizácie tak, aby boli v čo najväčšej miere optimalizované jej zdroje a zároveň zachovaná jej konkurencieschopnosť. Následne tak jednotlivé subjekty dokážu svojmu okolitému prostrediu preukázať to, že im ich vplyv na prírodu a jej zdroje nie je ľahostajný. Ministerstvo takisto poskytuje pomoc pri udeľovaní národnej environmentálnej značky "Environmentálne vhodný produkt" podľa zákona č. 469/2002 Z. z. o environmentálnom označovaní výrobkov alebo environmentálnej značky spoločenstva "Environmentálna značka EÚ" podľa nariadenia Európskeho parlamentu a Rady č. 66/2010 o environmentálnej značke EÚ. Uvedené značky fungujú na dobrovoľnej báze a ich pridelenie nastáva až po splnení prísnych environmentálnych kritérií. Je zaujímavé, že medzi produkty, ktorým nie je možné environmentálnu značku prideliť, patria nápoje a potraviny, humánne a veterinárne lieky či zdravotné pomôcky alebo produkty, ktoré z pohľadu objemu predaja nepredstavujú významný podiel na vnútornom trhu.

Ďalším dobrovoľným a preventívnym nástrojom, ktorý podporuje Ministerstvo životného prostredia SR, je tzv. zelené verejné obstarávanie. Aj keď sa môže zdať, že ide vyslovene o štátnu environmentálnu politiku, jeho využívanie považujeme za veľmi významné aj z pohľadu MSP. Ak totiž štát bude uprednostňovať tie podnikateľské subjekty, ktoré svojimi aktivitami nepoškodzujú životné prostredie a zlepšujú v ňom životné podmienky prostredníctvom produkcie environmentálne vhodných tovarov a služieb, MSP budú motivované uplatňovať podobné opatrenia, ako tie subjekty, ktoré štát uprednostnil v minulosti. Z tohto dôvodu považujeme zelené verejné obstarávanie za významný prvok pri tvorbe environmentálnej politiky MSP.

V decembri roku 2017 ministerstvo zverejnilo prvú verziu návrhu Stratégie environmentálnej politiky SR do roku 2030 pod oficiálnym názvom Envirostratégia 2030. Dokument vypracovaný na základe návrhov 160-tich odborníkov, ale i širokej verejnosti (cca 800 podnetov) v spolupráci s Organizáciami zodpovednosti výrobcov projekt plánuje

²³ MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SR. *Stručná história LIFE LIFE+* [elektronický zdroj]. 2013. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: <http://www.minzp.sk/eu/moznosti-financovania-projektov/projekty-so-zahranicnou-pomocou/life/life-zakladne-informacie/strucna-historia-life-life/>

široť osvetu týkajúcu sa uvedomelej spotreby a výroby prostredníctvom rôznych kampaní, médií a samotného vzdelávania. Je v ňom uvedené, že *"Vďaka vzdelávacím aktivitám a celoplošnej kampani bude mať občianska spoločnosť (verejný a súkromný sektor a MVO) veľmi dobrý prehľad o nástrojoch, akými sú napríklad environmentálna značka alebo účasť v schéme pre environmentálne manažérstvo a audit, ktoré potvrdzujú nižší dopad na životné prostredie."*²⁴

Environmentálny fond spravovaný Ministerstvom životného prostredia bol primárne vytvorený za účelom uskutočňovania štátnej politiky súvisiacej so starostlivosťou o životné prostredie na zásadách trvalo udržateľného rozvoja v celoštátnom, regionálnom a miestnom priestore. Jeho hlavnou myšlienkou je poskytovať finančnú výpomoc žiadateľom na projekty vo forme dotácií alebo úverov. Pre rok 2018 je maximálna miera podpory vo forme dotácie vo výške 95 %, pričom zvyšných 5 % hodnoty nákladov projektu musí byť spolufinancovaná zo strany žiadateľa. Maximálna výška poskytnutej pomoci na projekty v uvedených oblastiach je 200 000 €, okrem oblasti "Rozvoj odpadového hospodárstva", u ktorej je výška maximálnej finančnej pomoci 150 000 €. ²⁵ Čo sa týka finančnej výpomoci vo forme úveru, v roku 2018 je jeho úroková sadza stanovená na 0,5 % p.a., splatnosť sa pohybuje v rozmedzí od 5 do 15 rokov a ručenie vo výške minimálne 120 % z hodnoty úveru. ²⁶ Pri poskytovaní úverov a dotácií sa stretávame s uprednostňovaním ekonomicky najslabších regiónov, čo hodnotíme ako pozitívum, predovšetkým vzhľadom na nízku schopnosť MSP financovať projekty súvisiace s environmentálnou problematikou. Vďaka podporným aktivitám Environmentálneho fondu majú aj MSP možnosť implementovať také projekty a nápady, na ktoré im často krát neostane dostatočné množstvo finančných prostriedkov.

Na podobnom princípe v minulosti operoval Recyklačný fond - do decembra roku 2017 samostatná právnická osoba zriadená ako neštátny účelový fond, v ktorom sa zhromažďovali finančné prostriedky na účely akými boli zber, zhodnocovanie a spracovanie odpadov - ktorého kompetencie boli od januára tohto roku presunuté pod záštitu Environmentálneho fondu, konkrétne pod Odbor činností Recyklačného fondu.

²⁴ MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SR. *Zelenšie Slovensko - Stratégia environmentálnej politiky Slovenskej republiky do roku 2030* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: http://www.minzp.sk/files/iep/x_2017_envirostrategia_20171214.pdf

²⁵ ENVIRONMENTÁLNY FOND. *Špecifikácia činností podpory formou dotácie pre rok 2018* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: http://www.envirofond.sk/_img/Ziadosti/2017/Specifikacie_EF_2018_dotacie.pdf

²⁶ ENVIRONMENTÁLNY FOND. *Špecifikácia činností podpory formou úveru pre rok 2018* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: http://www.envirofond.sk/_img/Ziadosti/2017/Specifikacia_EF_2018_uvery.pdf

Počas svojho samostatného pôsobenia dokopy vyhovel 879 projektovým žiadostiam celkovou sumou 179 591 944 €. ²⁷ Počas uplynulých rokov vyhodnotil viacero oblastí, v ktorých Slovensko v nakladaní s odpadmi výrazne zaostáva. Patrí medzi ne neuspokojivá evidencia a nedostatočne vyvinutý kontrolný systém, ktorý by bol schopný dôsledne dohliadať na korektnosť poskytnutých údajov; vystavovanie falošných dokumentov o spracovaní odpadov a nedostatočná evidencia určitých komodít, najmä pneumatík a elektrozariadení, ktorá následne znemožňuje prehľadné sledovanie životného cyklu daných komodít a ich dopad na životné prostredie. Podľa nášho názoru uvedené problémy úzko súvisia s podnikateľskými subjektmi, ktoré či už nevedome alebo vedome zapríčiňujú kontinuálne poškodzovanie životného prostredia. Ako možné riešenie v tomto prípade vidíme implementáciu prísnejšej legislatívy a prípadných finančných trestov, ktoré by poškodzovateľov prinútili vystavovať kompletnú a pravdivú dokumentáciu súvisiacu s recyklačnými aktivitami a zabránili obchádzanie systému. Vzhľadom na negatívnu povahu takéhoto opatrenia taktiež navrhujeme druhé riešenie, ktorého podstata tkvie v motivačnom princípe. Jednalo by sa o systém poplatkov, ktorý by v prípade odpadového hospodárstva podporoval efektívne triedenie a narábanie s odpadom, ktorý by zároveň fungoval ako preventívne opatrenie.

Najnovšia diskusná štúdia Inštitútu environmentálnej politiky, analytického útvaru Ministerstva životného prostredia SR prezentujúci analýzy a prognózy v oblasti životného prostredia, zaznamenala, že Slovensko v porovnaní s vyspelými krajinami najviac zaostáva v oblastiach nakladania s odpadom, kvality ovzdušia a organizácii lesného hospodárstva. ²⁸ Výsledky Inštitútu vychádzajú z analýzy údajov medzinárodných organizácií ako napr. Svetová banka, Eurostat alebo OECD, z ktorých vyplýva, že v miere spracovania odpadu je Slovensko na chvoste EÚ, slovenské ovzdušie je zaťažené vysokou prašnosťou, prízemným ozónom a vysokým výskytom oxidu uhličitého a dochádza tiež k nadmernej intenzite lesného výrubu a ťažby lesného dedičstva. Na druhej strane uvádza, že existujú aj silné stránky, medzi ktoré možno zaradiť nízku spotrebu vody na jedného obyvateľa, ako aj jej samotné vysoké zásoby a kvalitu. Za priemerné oblasti Slovenska Inštitút považuje biodiverzitu, kvalitu pôdy a vplyvy životného prostredia na hospodárstvo.

²⁷ RECYKLAČNÝ FOND. *Vyhovené žiadosti* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: http://www.recfond.sk/index.php?www=vyhovene_ziadosti&navigation_main_id=6&navigation_id=6

²⁸ INŠTITÚT ENVIRONMENTÁLNEJ POLITIKY. *3 výzvy životného prostredia* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. s. 7. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: http://www.minzp.sk/files/iep/01_2017_tri_vyzvy_zivotneho_prostredia.pdf

1.6. Environmentálna politika v oblasti podnikania

Environmentálne problémy sú po dlhý čas súčasťou verejných obáv a zároveň debát, ktoré dochádzajú k záverom, že podniky patria k najväčším znečisťovateľom životného prostredia. Je pozitívne, že narastá množstvo informácií, ktoré môžu podnikatelia využiť v súvislosti s ochranou životného prostredia, avšak naďalej ostáva otáznе, či v dostatočnej miere implementujú nadobudnuté poznatky do praxe a svojich podnikových stratégií.

1.6.1. Environmentálna politika malých a stredných podnikov

Podnik môžeme definovať rôznymi spôsobmi, pričom jedna z komplexných definícií ho označuje ako organizačnú a legálnu entitu vytvorenú ľuďmi, ktorí zdieľajú spoločný zámer a vytvárajú ho prostredníctvom sústredenia sa na organizáciu svojich schopností a využívanie zdrojov, čo vyúsťuje do poskytovania tovarov a služieb zákazníkom.²⁹ Vo všeobecnosti sa tak za podnik považuje subjekt, ktorý vďaka produkcii tovarov a služieb uspokojuje ľudské potreby.

Vzhľadom na tému našej diplomovej práce je potrebné zadefinovať malé a stredné podniky. Najrozšírenejšia a najzákladnejšia charakteristika hovorí, že *"malý a stredný podnik je samostatná ekonomická a právna jednotka podnikajúca na základe príslušných noriem s obmedzeným počtom pracovníkov (do 250), relatívne nízkym obratom a kapitálom, ktorá nemá dominantné postavenie na trhu, nachádza sa v rukách jedného alebo pár podnikateľov, má pomerne jednoduchú organizačnú štruktúru, využíva prevažne lokálne a regionálne ľudské a surovinové zdroje, vlastné zdroje financovania, prípadne finančné zdroje bánk a podporných finančných inštitúcií, nie verejné zdroje financovania."*³⁰ Pri typológii a vymedzovaní malých a stredných podnikov sa najčastejšie využíva členenie podľa počtu zamestnancov, ale i ročnej bilančnej sumy a ročného obratu. V nasledujúcej tabuľke môžeme prehľadne vidieť jednotlivé kritériá:

²⁹ O'SULLIVAN, A. - SHEFFRIN, S. M. *Economics: Principles in Action*. New Jersey : Pearson Prentice Hall, 2005. s. 29. ISBN 978-0131334878.

³⁰ MARKOVÁ, V. *Malé a stredné podnikanie v Slovenskej republike*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2003. s. 19. ISBN 80-8055-816-7.

Tabuľka 1 - Veľkostná typológia podnikov

Kategória podniku	Počet zamestnancov	Ročná bilančná suma v mil. EUR	Ročný obrat v mil. EUR
Mikro	< 10	≤ 2	≤ 2
Malý	< 50	≤ 10	≤ 10
Stredný	< 250	≤ 43	≤ 50

Zdroj: EURÓPSKA KOMISIA. *Nová definícia malých a stredných podnikov: Užívateľská príručka a modelové vyhlásenie* [elektronický zdroj]. Brusel, 2006. [cit. 2018-18-02].

ISBN

92-894-7924-8.

Dostupné

na:

<http://www.economy.gov.sk/uploads/files/rH7VznAD.pdf>

Vidíme, že v uvedenej tabuľke nefigurujú jednotlivci vykonávajúcu podnikateľskú činnosť, tzv. samozamestnávateľia, ktorí sú podľa EK definovaní ako podnikatelia, ktorí nezamestnávajú žiadnych zamestnancov, no aj napriek tejto skutočnosti sa oficiálne zaraďujú medzi malé a stredné podniky. Podnik sa do jednotlivých kategórií zaraďuje na základe počtu zamestnancov a následne si musí vybrať jedno z ďalších dvoch kritérií, a teda ročnej bilančnej sumy alebo ročného obratu. Na základe uvedených skutočností môžeme konštatovať, že rozdelenie veľkosti jednotlivých podnikov závisí iba od kvantitatívnych charakteristík.

Existuje mnoho charakteristických črt, ktorými sa malé a stredné podniky vyznačujú a vplyvajú tak na ich inklinovanie k riešeniu environmentálnych problémov. K zásadným výhodám a nevýhodám tejto skupiny podnikov zaraďujeme:

Tabuľka 2 - Prednosti a nedostatky malých a stredných podnikov

Prednosti	Nedostatky
1. Pružná výrobná štruktúra zabezpečujúca rýchlu reakciu na zmenu konjunktúry trhu.	1. Malý podiel osvojenia trhu.
2. Vysoká miera nezávislosti.	2. Vysoká miera rizikovosti. Nestabilné postavenie na trhu.
3. Relatívne nízke náklady na administratívu.	3. Nízka technická úroveň výrobného procesu.
4. Úzka špecializácia umožňujúca optimálnu adaptáciu k požiadavkám trhu.	4. Nedostatok vlastného kapitálu na zavedenie hromadnej výroby a realizáciu väčších projektov.
5. Možnosť jednotlivca realizovať svoje nápady a idey. Prejaviť svoje schopnosti.	5. Nízka kompetencia a profesionalizmus na vedúcich pozíciách.
6. Možnosť založenia podniku pri dostatočne nízkych investíciách.	6. Nedostatok potrebného informačného zabezpečenia.
7. Orientácia na regionálne trhy. Využívanie miestnych zdrojov surovín.	7. Ťažkosti pri získavaní dodatočných finančných prostriedkov.
8. Vysoká miera slobody pri prijatí rozhodnutia.	8. Vysoká intenzita práce.
9. Operatívna reakcia na dopyt spotrebiteľa. Kreativita v ponuke.	
10. Vyššia rýchlosť obratu zdrojov.	

Zdroj: GREGOVÁ, E. *Malé a stredné podniky v podmienkach transformujúcich sa ekonomík SR a RF*. Žilina : Žilinská univerzita v Žiline, 2007. s. 70. ISBN 978-80-8070-811-5.

V súvislosti s environmentálnou politikou sa tiež stretávame s definíciou podnikov, ktorá hovorí, že *"Podnik je základnou hospodárskou, organizačnou formou realizácie ekonomickej činnosti v systéme národného hospodárstva. (...) Bez ohľadu na právnu subjektivitu, veľkosť a charakter podniku je povinný dodržiavať právne predpisy s cieľom minimalizovať a obmedzovať negatívne vplyvy svojej činnosti na životné prostredie. Základnou požiadavkou uplatňovania stratégie TUR je viesť podniky k uvedomenému prístupu k ochrane prírody a starostlivosti o životné prostredie."*³¹

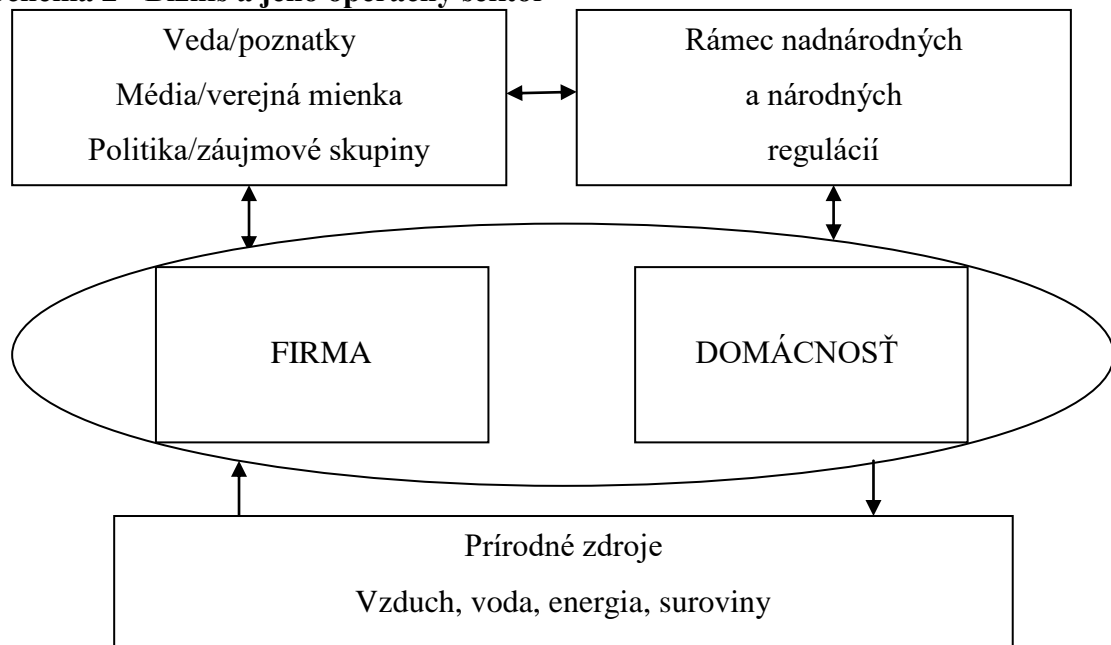
Tiež si však musíme uvedomiť, že dôležitú rolu v podnikaní zohráva pridaná ekonomická hodnota, ktorá sa medzi jednotlivými subjektmi v ekonomike vymieňa prostredníctvom trhu. Podniky a trhové mechanizmy, v ktorých operujú, sú dôležitou súčasťou spoločnosti, ktorú zároveň formujú. Iné organizačné formy združujúce ľudí a spoločnosť buď zlyhávajú alebo ostávajú prísne vymedzené, preto sa musíme pokúsiť zlepšiť prostredie, v ktorom žijeme tým, že nebudeme vymýšľať nové spôsoby vykonávania podnikateľskej činnosti, ale naopak ich budeme cielene transformovať.

³¹ HAJNIK, B. - RUSKO, M.: *Environmentálne orientovaný personálny manažment v praxi manažéra*. Bratislava : Wirtgen Slovensko, 2004. s. 102-103. ISBN 8085599325.

Poskytovaním tovarov a služieb, ktoré každý z nás požaduje, podniky naplňajú mnoho spoločenských potrieb a mnoho nie až tak prospešných túžob. Aktivity priemyslu zabezpečujú zamestnanosť a investície poháňajú ekonomický rast, avšak zároveň procesy, ktoré producenti pri výrobnom procese zapájajú alebo produkty, ktoré vyrábajú, vedú k vysokej environmentálnej deštrukcii. Preto je potrebné v oblasti životného prostredia nájsť také cesty, ktorými uspokojíme potreby nielen súčasných, ale aj budúcich generácií.³²

Firmy sú v ponímaní environmentálnej politiky tak objektom, ako i subjektom. Táto dvojznačná úloha na jednej strane zobrazuje podniky ako predmet rôznych zákonov a legislatívnych opatrení, na strane druhej oni samotné vytvárajú a formujú podnikateľský priestor okolo seba. Nasledujúca schéma zobrazuje firmu ako dôležitú súčasť obchodu určeného spotrebou a výrobou, ktorý priamo súvisí s transformáciou prírodných zdrojov na odpad.

Schéma 2 - Biznis a jeho operačný sektor

Zdroj: FILČÁK, R. *Spoločnosť na trhu a environmentálna politika: aktéri a konflikty*. Bratislava : VEDA, 2012. s. 191. ISBN 978-80-224-1216-2.

Počas uplynulých rokov sa environmentálna politika skloňovala len v súvislosti so štátom a jeho úlohami v tejto oblasti. V súčasnosti však môžeme pozorovať exponenciálny nárast záujmu o túto tému v podnikateľskej sfére, a to nielen vyplývajúceho zo strany vládnych inštitúcií alebo jednotlivcov, ale i zo strany samotných podnikov. Dôvodov na takýto vývoj existuje nespočetne veľa, no mohli by sme medzi ne zaradiť sprísňujúce sa

³² WELFORD, R. *Cases in environmental management and business strategy*. London : Pitman, 1994. s.3. ISBN 0-273-60313-2.

legislatívne požiadavky, konkurenčné prostredie medzi firmami, senzitivita obyvateľstva na otázky súvisiace so životným prostredím alebo aj akési vnútorné sebauvedomenie si samotných podnikov. Nech už sú zdroje tohto pokroku akéhokoľvek pôvodu, s rastúcim optimizmom však narastajú aj požiadavky na prehodnocovanie aktivít podnikateľov. Environmentálne aspekty by však pri svojom zohľadňovaní mali pokladať za faktor rastu a nie obmedzenia, čo sa bohužiaľ v praxi až tak často nevyskytuje.

1.6.2. Environmentálne nástroje malých a stredných podnikov

Zodpovedné manažovanie je o voľbách, ktoré sa týkajú správnych volaní po výzvach, výbere najlepších alternatív, zavádzaní vhodných priorít a dosahovania optimálneho vyváženía medzi rôznymi protichodnými silami. Progres v niektorých oblastiach môže v iných naopak vyvolať straty. Nesprávne, nepostačujúce alebo nevhodné environmentálne ciele a stratégie môžu viesť aj k negatívnym dopadom. Pre podniky je preto dôležité zabezpečiť súlad medzi jednotlivými elementmi svojej environmentálnej stratégie, brať pri tom ohľad na ostatných participantov a zamyslieť sa napríklad aj nad tým, či dané rozhodnutia budú pozitívne ovplyvňovať okolité prostredie, či už ide o menšie susedstvo, obec, štát alebo medzinárodný priestor.³³ Vo všeobecnosti v súvislosti so životným prostredím prijímajú firmy nasledovné opatrenia:

- *"v oblasti reprodukcie dlhodobého hmotného majetku (investícia, rekonštrukcia, modernizácia) sa orientuje na ekologizáciu výroby,*
- *vo výrobnom procese uplatňuje tzv. čistejšie technológie, znižujúce odpad, materiálú a energetickú náročnosť,*
- *pri ponuke výrobkov ich vhodnou inováciou zohľadňuje environmentálne parametre,*
- *v organizácii riadenia uplatňuje systém environmentálneho manažérstva a*
- *environmentálne vzdeláva pracovníkov podniku, ale aj spotrebiteľov.*"³⁴

Úlohou manažmentu by v prvom rade malo byť určenie životnej fázy podniku, aby tak následne bolo možné stanoviť, ktoré nástroje poslúžia ako najvhodnejší prostriedok pri uplatňovaní jeho environmentálnych priorít. Následne je potrebné vypracovať interný dokument explicitne vyjadrujúci danú environmentálnu politiku firmy, ktorá sa môže

³³ COULSON-THOMAS, C. Leadership, Strategy and the Environment. In: *Quarterly Journal Effective Executive*. Hyderabad : IUP Publications, 2015, roč. 8, č. 3, s. 7-18. ISSN 0972-5172.

³⁴ ROMANČÍKOVÁ, E. *Ekonomía a životné prostredie*. Bratislava : Iura Edition, 2011. s. 143. ISBN 978-80-8078-426-3.

uberať viacerými smermi. Môže sa jednať o zameranie na výrobné zdroje a ich šetrné využívanie, resp. opätovné využívanie, alebo výstupy firmy, či už v podobe výrobkov alebo nežiaducich emisií a odpadov. V ideálnom prípade by sa mali subjekty zamerať na čo najširšie spektrum aktivít týkajúcich sa životného prostredia a v pokročilých prípadoch taktiež implementovať administratívno-finančnú politiku, ktorá by sa napríklad týkala účtovníctva environmentálnych nákladov, prípadne normu ISO 14001³⁵, ktorá organizáciám napomáha k efektívnemu riadeniu aktivít vplývajúcich na životné prostredie. Po určení všetkých primárnych cieľov a nástrojov k ich naplneniu je potrebné oboznámiť so stanovenými krokmi zamestnancov, ktorí tak budú schopní porozumieť jednotlivým opatreniam a aplikovať ich aj v praxi a pri výkone ich každodenných úkonov.

Nielen manažment, ale tiež organizačná štruktúra výroby si musí byť vedomá svojich dopadov na životné prostredie. Mala by sa zaujímať nielen o výstupy, ktoré sú obvykle jej primárnym záujmom, ale aj vstupy, a to nielen z pohľadu nákladov. Obe tieto zložky by sa mali hodnotiť z environmentálneho hľadiska, t.j. sledovať množstvo spotrebovanej energie, vody alebo recyklovateľných materiálov potrebných pri výrobe, ako aj množstvo vyprodukovaných energetických emisií, ktoré obrovským spôsobom zaťažujú životné prostredie.

V neposlednom rade v tomto procese implementácie jednotlivých environmentálnych opatrení prichádza na rad dizajn produktov firmy, ktoré môžeme z marketingového hľadiska považovať za akúsi "čerešničku na torte". Dizajnovanie produktov s dôrazom na ich dopad na životné prostredie možno zabezpečiť prostredníctvom tzv. eko-dizajnu alebo rôznymi environmentálnymi značkami, ktoré sa poskytujú na národnej, ako i medzinárodnej úrovni. Ešte vyšší stupeň implementácie environmentálnej politiky v procese dizajnu predstavuje aplikácia tzv. LCA metódy, ktorá umožňuje systematicky a detailne posudzovať životný cyklus výrobku a jeho vplyv na životné prostredie v každej jeho životnej fáze. Bohužiaľ je táto metóda časovo a finančne náročná, čo v prípade malých a stredných podnikateľských subjektov predstavuje veľké bremeno.³⁶ Proces aplikácie LCA metódy je potrebné vykonávať v nasledujúcich krokoch:

³⁵ Norma ISO 14001 predstavuje označenie štandardu riadenia životného prostredia v organizácii súkromného alebo verejného sektora, rôznej veľkosti alebo lokality. Bližšie určuje požiadavky na štruktúru environmentálneho manažérstva a slúži k certifikácii a nezávislému posúdeniu danej organizácie z pohľadu environmentálnych aspektov a dopadov jej pôsobenia na okolité prostredie.

³⁶ CENTRUM INOVACÍ A ROZVOJE. *Inovace výrobků a jejich systémů - Přehled metodiky analýzy inovačního potenciálu výrobků a služeb s diskusními otázkami* [elektronický zdroj]. Praha, 2004. [cit. 2018-18-02]. Dostupné na: <http://eko-net.cir.cz/prirucka-inovace-vyrobku-s-vyuzitim-lca/485362/lca.pdf>

"1. identifikovať oblasti environmentálnych dôsledkov, aby tak bolo možné uskutočniť hlbšiu štúdiu,

2. kvantifikovať energetické a materiálové vstupy a emisie v rámci týchto oblastí,

3. oceniť environmentálne dôsledky vstupov a emisií vo všetkých fázach a

4. zabezpečiť možnosti vylepšenia každej fázy životného cyklu produktu."³⁷

Všetky aspekty podnikových operácií, od účtovníctva a obstarávania, až po produktový dizajn, výrobu, predaj, marketing, distribúciu a likvidáciu odpadov má dopady na životné prostredie a každá environmentálna politika by ich mala zohľadňovať. Firma by mala využívať také nástroje, ktoré budú jednoznačne a zrozumiteľne stanovené a ktorým zároveň úprimne verí. Environmentálna politika a jej zvolené nástroje sa líšia od podniku k podniku, avšak existuje niekoľko všeobecných nástrojov, ktoré možno uplatniť bez ohľadu na zameranie organizácie³⁸:

- prijímať a usilovať sa o implementáciu takých princípov udržateľného rozvoja, ktoré uspokojia potreby súčasnej generácie bez ochudobňovania budúcich generácií,
- snažiť sa o adaptáciu najvyšších možných environmentálnych štandardov vo všetkých výrobných oblastiach a prijímať všetky aplikovateľné regulácie,
- prijímať zodpovednosť za všetky používané surovinové zdroje pri výrobe tovarov a služieb, ako aj ich likvidáciu,
- minimalizovať využívanie všetkých materiálov a energií a ak je to možné, používať obnoviteľné a recyklované materiály a komponenty,
- minimalizovať odpad produkovaný vo všetkých procesoch výroby, prípadne sa snažiť o začlenenie procesov s nulovou produkciou odpadov,
- zbavovať sa nevyhnutných odpadov spôsobom, ktorý má čo najmenší dopad na životné prostredie,
- vyžadovať vysoké environmentálne štandardy od všetkých zúčastnených strán v podnikaní vrátane dodávateľov či maloobchodníkov a vytvárať na nich príslušný tlak a
- byť odhodlaný zlepšovať vzťahy s lokálnymi komunitami a verejnosťou vrátane vzdelávania a spoločnej spolupráce.

³⁷ WELFORD, R. *Cases in environmental management and business strategy*. Londýn : Pitman, 1994. s. 23. ISBN 0-273-60313-2.

³⁸ WELFORD, R. *Cases in environmental management and business strategy*. Londýn : Pitman, 1994. s. 17. ISBN 0-273-60313-2.

Na základe metodiky Európskeho štatistického úradu sú environmentálne investície, t.j. investície súvisiace so zachovaním trvalo udržateľného rozvoja, ktoré v súvislosti negatívnymi dopadmi na životné prostredie slúžia ako prevenčné, redukčné alebo vyradovacie nástroje členené nasledovným spôsobom:

1. Investície na ochranu vody:

- *výstavba, rekonštrukcia a intenzifikácia čistiarní odpadových vôd,*
- *výstavba kanalizačnej siete,*
- *výstavba zariadení na recykláciu odpadov,*
- *monitorovacie zariadenia atď.,*

2. Investície na ochrany ovzdušia a klímy:

- *odstraňovanie plynných a tuhých emisií,*
- *ekologická zámena palív,*
- *fluidné spaľovanie,*
- *zvyšovanie účinnosti využitia energie,*
- *monitorovanie zariadenia atď.,*

3. Investície do odpadového hospodárstva:

- *zariadenia na zber, odvoz, prepravu, triedenie a úpravu odpadu,*
- *využívanie a zneškodňovanie odpadu,*
- *sanácia skládok,*
- *monitoring, atď.,*

4. Investície na ochranu prírody a krajiny:

- *rekultivácia pôdy,*
- *výsadba a obnova lesa,*
- *ochrana národných parkov, chránených oblastí,*
- *protierózna, protilavínová, protipožiarna ochrana a pod.,*

5. Investície na redukciu vplyvu fyzikálnych faktorov:

- *protihluková ochrana,*
- *protiradónové opatrenia,*
- *meracie zariadenia a pod.,*

6. Investície na ochranu pôdy, podzemných vôd:

- *dekontaminácia pôdy,*
- *čistenie podzemných vôd,*

- *monitoring a pod.*³⁹

V prípade malých a stredných podnikateľských subjektov býva často skloňovaný ich nízky individuálny dopad na životné prostredie a jeho ochranu, avšak dokopy naň dokážu pôsobiť obrovskou silou. Najčastejším problémom u tejto skupiny podnikov je nedostatočná informovanosť manažmentu v kombinácii s nedostatkom financií na investície súvisiace s environmentálne prijateľnými technológiami. Aj napriek týmto faktom existujú možnosti, ako malé a stredné podniky premeniť na environmentálne orientované jednotky. Základom je totiž kooperácia a spolupráca, vďaka ktorej sa manažéri jednotlivých firiem vedia podeliť s nadobudnutými poznatkami, tipmi a trikmi, ktoré získali na základe prežitých skúseností. Takáto spolupráca navyše nemusí fungovať iba na úrovni jednotlivých podnikov, ale tiež medzi nimi a verejným sektorom, ako aj dobrovoľníckymi organizáciami.

1.6.3. *Ekologické stratégie podnikov*

Základom úspechu v oblasti vytvárania a uchovávanía konkurenčnej výhody podniku sú jeho aktivity orientované na zachovávanie a ochranu životného prostredia. Musia však byť plánované dôsledne a v dostatočne dlhodobom predstihu tak, aby bolo možné určiť ich vplyv na náklady a efekty, ktoré budú dopadať na životné prostredie, či už majú pozitívny alebo negatívny charakter. *"Úlohou manažmentu je formulovať ekologickú stratégiu vo vzťahu k dlhodobým cieľom podniku a zabezpečenie konkurencie - schopnosti podniku, pričom musí vychádzať z existujúceho podnikového potenciálu, z ekologických požiadaviek okolia podniku s prihliadnutím na správanie sa konkurencie a trhové šance."*⁴⁰

Vo všeobecnosti rozoznávame dve základné stratégie, ktoré môžu podniky v oblasti environmentálnej politiky uplatňovať⁴¹:

- *defenzívnu*, pri ktorej sa podnik orientuje na opatrenia, ktoré súvisia výlučne so zákonodarnými opatreniami, resp. takými zákrokmi, ktoré praktizuje konkurencia a
- *ofenzívnu*, ktorá je protikladom defenzívnej, t.j. podnik cieľavedome rieši otázky týkajúce sa životného prostredia, považuje ich za súčasť svojich strategických cieľov a následne ich pretavujú do konečných zmien výroby alebo samotných

³⁹ ROMANČÍKOVÁ, E. *Ekonomía a životné prostredie*. Bratislava : Iura Edition, 2011. s. 153-154. ISBN 978-80-8078-426-3.

⁴⁰ VYBÍRALOVÁ, J. - FUZYOVÁ E. - DŽUBÁKOVÁ M. *Tvorba a ochrana životného prostredia*. Bratislava : Ekonóm, 2002. s. 125. ISBN 80-225-1584-1.

⁴¹ VYBÍRALOVÁ, J. - FUZYOVÁ E. - DŽUBÁKOVÁ M. *Tvorba a ochrana životného prostredia*. Bratislava : Ekonóm, 2002. s. 126-128. ISBN 80-225-1584-1.

výrobných. Pri tejto stratégii však vystupujú nevýhody, kvôli ktorým sa v praxi až tak často nevyužíva, ako napríklad zvýšenie investičných nákladov, všeobecná nedostatočná informovanosť a tlak opatrení súvisiacich s legislatívou.

Predošlé členenie môže pôsobiť príliš zjednodušene, prípadne až čiernobiely, preto sa postupom času vyvinuli ďalšie druhy stratégií, ktoré v praktickom živote podniky využívajú:

- *ekologická stratégia diferenciácie* firmy sa vyznačuje svojim zameraním na uspokojovanie svojich odberateľov, ktorí v porovnaní s konkurenciou vyžadujú ekologickjšie výrobky alebo výrobu, pričom dôležité faktory tú zohrávajú stupeň trvanlivosti a obhájitelnosti. Existujú ďalšie podkategórie diferenciácie, medzi ktoré zaradíme pseudoekologickú, skrátenú alebo pravú stratégiu, no bez ohľadu na to, ktorú daná firma využije, sa v praxi po ich uplatnení potvrdilo zvýšenie imidžu samotnej firmy, ako aj satisfakcie zákazníkov.
- *ekologická stratégia cenového vodcu* stojí na mierne inom princípe. Spočíva v snahe podniku získať čo najväčší podiel na trhu a dosiahnuť tak efekt degresie, t.j. uspokojiť čo najvyššie množstvo zákazníkov s veľmi úzkym výrobným profilom. Rozdiel oproti ekologickej stratégii predstavuje záujem zákazníka o cenu výrobku, nie o jeho jedinečný úžitok.
- *stratégia pioniera* v sebe odzrkadľuje snahu podniku prísť na trh s novým produktom, resp. výrobnou technológiou ako prvý, čím bude v prípade úspechu využívať svoju výhodnú pozíciu akéhosi vizionára. Spomínaný úspech však závisí od viacerých faktorov, akými sú napr. ochota trhu kooperovať alebo reakcie zákazníkov po čase uvedenia na trh.
- *stratégia nasledovníka* podniku spočíva v nasledovaní "pioniera", čím čelí výrazne menšiemu nákupnému odporu zo strany kupujúcich, ako aj ich mobility. Taktiež môže využiť predošlé skúsenosti vedúcich podnikov tak, že sa zameria na už objavené lukratívne segmenty alebo naopak, obráti pozornosť na tie, ktoré pionier nedokázal uspokojiť a chopí sa možnosti poučenia sa z chýb konkurencie, čo mu zároveň umožní znížiť vstupné náklady. Empirické analýzy však na základe praxe dokázali, že medzi najúspešnejšími firmami rôzneho zamerania a veľkosti výrazne prevyšujú pionieri pred nasledovníkmi.

Výzva, ktorej momentálne čelí priemysel a ekonomické systémy, spočíva v tom, ako pokračovať v prepojení vitálneho rastu modernej spoločnosti a trvalo udržateľného

rozvoja. Poddať sa princípom udržateľnosti môže trvať istý čas, avšak pre celé ekonomiky, ako aj individuálne podniky existuje nádej, že progres môže nastať v takom časovom horizonte, ktorý bude dostatočný na vyhnutie sa environmentálnym katastrofám nielen teraz, ale najmä v budúcnosti.

2. Cieľ práce, metodika práce a metódy skúmania

V poslednej dobe sledujeme exponenciálny nárast všeobecného povedomia a potreby zaoberať sa životným prostredím nielen z pohľadu nás ako jednotlivcov, ale predovšetkým subjektov, ktoré predstavujú hlavný zdroj znečistenia prostredia, v ktorom operujú a naplňajú svoje primárne ciele. Medzi tieto subjekty taktiež zaraďujeme malé a stredné podniky, ktoré svojou výrobnou činnosťou výrazne ovplyvňujú stav životného prostredia tak na národnej, ako aj medzinárodnej úrovni.

2.1. Cieľ práce

Ako hlavný cieľ práce sme si stanovili zhodnotenie environmentálnej politiky malých a stredných podnikateľských subjektov v prostredí Slovenskej republiky.

Environmentálna politika podnikateľských subjektov predstavuje komplexnú problematiku, na ktorú možno hľadieť z rôznych smerov. Jednak na to vplyva segment, resp. oblasť, v ktorej daný subjekt podniká, pretože je rozdiel, či je jeho hlavným cieľom sprostredkovať tovary alebo služby prostredníctvom obchodu alebo ich vyrábať z primárnych a vzácnych surovín. Takisto na túto problematiku výrazným spôsobom vplyva externé prostredie, v ktorom subjekty vykonávajú podnikateľskú činnosť. Ide predovšetkým o vplyv štátu, ako aj momentálnu ekonomickú situáciu, v ktorej sa daná krajina nachádza. Na základe spomínaných premís sme si stanovili 3 parciálne ciele, ktoré napomáhajú k naplneniu hlavného cieľa.

Prvý parciálny cieľ stanovuje zhodnotenie jednotlivých environmentálnych nástrojov v súvislosti s vybranými finančnými a hospodárskymi výsledkami malých a stredných podnikateľských subjektov v súčasnosti a nedávnej minulosti v prostredí Slovenskej republiky. Jeho zámerom je bližšie určenie ekonomickej situácie, v akej sa tieto subjekty momentálne nachádzajú, a či tak majú možnosti a priestor na to, aby mohli uvedené nástroje environmentálnej politiky následne aplikovať v praxi.

Druhý parciálny cieľ, analýza implementácie environmentálnych nástrojov malých a stredných podnikateľských subjektov vo vybraných odvetviach na Slovensku formou prieskumu, nám má priblížiť, v akej miere podniky prakticky implementujú vybrané environmentálne nástroje. Tie zoskupujeme do troch väčších celkov - interná organizácia, výroba a dizajn. Toto členenie nám zjednoduší porozumieť tomu, na akom stupni podniky stanovenú environmentálnu politiku najviac realizujú. Následne tiež porovnáme výsledky

slovenských podnikov s výsledkami rovnakých subjektov v Malajzii, kde bol v minulosti realizovaný podobný výskum.

Tretí parciálny cieľ sa zaoberá štátnou podporou environmentálne zameraných projektov malých a stredných podnikateľských subjektov a ich následným spolufinancovaním, ako aj tvorbou všeobecného povedomia a vzdelávania v oblasti životného prostredia. Naplnenie tohto cieľa nám následne umožňuje porozumieť tomu, aké majú tieto podnikateľské subjekty možnosti na finančnú podporu zo strany štátu, ako aj tomu, akým spôsobom získavajú o danej problematike informácie a najnovšie poznatky.

2.2. Metodika práce a metódy skúmania

Hlavnou metódou, ktorú sme v práci uplatňovali, bol zber údajov, ich komparácia a následná analýza. Teoretické poznatky sme zhromažďovali zo zahraničnej i domácej literatúry, t.j. knižných zdrojov, časopisov či online publikácii, aby sme zachovali pestrosť a variabilitu názorov na danú problematiku. Kvantitatívne dáta, na základe ktorých bolo možné hodnotiť štátnu environmentálnu podporu alebo vybrané finančné ukazovatele, sme získavali z databáz Štatistického úradu Slovenskej republiky, resp. oficiálnych publikácií Ministerstva životného prostredia alebo inštitúcií EÚ. Tie sme v priebehu celej práce zaznamenávali do prehľadných grafov a tabuliek.

V prvej kapitole sme sa zamerali na využitie metód analýzy a syntézy, ktoré nám umožnili potrebné poznatky o environmentálnej politike ako takej najskôr vyzbierať a neskôr zjednotiť do jedného kompaktného celku. Najprv sme stanovili, čo pojem environmentálna politika predstavuje, aké sú jej princípy a nástroje, čo nám neskôr napomohlo k identifikácii environmentálnej politiky v priestore Európskej únie, Slovenskej republiky a následne vo veľkostnej kategórii malých a stredných podnikateľských subjektov.

Tretia kapitola nám v prvej časti svojou podstatou umožnila využívať externé zdroje, primárne kvantitatívne údaje zo Štatistického úradu SR. Pri historických údajoch sme hodnoty spred roku 2009 prerátali konverzným kurzom $1 \text{ €} = 30,126 \text{ Sk}$. Keďže sme v ďalšej časti tretej kapitoly rozhodli použiť anonymný dotazník, využívali sme interné zdroje získané od subjektov z rôznych podnikateľských oblastí - pôdohospodárstva, priemyslu, obchodu, služieb a stavebníctva. Získané údaje sme následne zoskupili a základnými matematicko-štatistickými metódami spracovali tak, aby bolo možné vyvodit'

zovšeobecnené závery a odporúčania. Tie sme napokon prostredníctvom metódy komparácie porovnali s údajmi z podobného výskumu uskutočneného v Malajzii.

3. Výsledky práce

V nasledujúcej kapitole praktickej časti diplomovej práce bude predstavená ekonomická situácia malých a stredných podnikateľských subjektov (ďalej len "MSP") prostredníctvom vybraných finančných ukazovateľov, aby ich tak bolo možné zhodnotiť z pohľadu aplikácie jednotlivých environmentálnych nástrojov. Následne vyhodnotíme výsledky prieskumu vykonaného prostredníctvom dotazníka týkajúceho sa implementácie environmentálnych prvkov do podnikateľských stratégií MSP a porovnáme ich s obdobným prieskumom vykonaným v Malajzii v roku 2010.

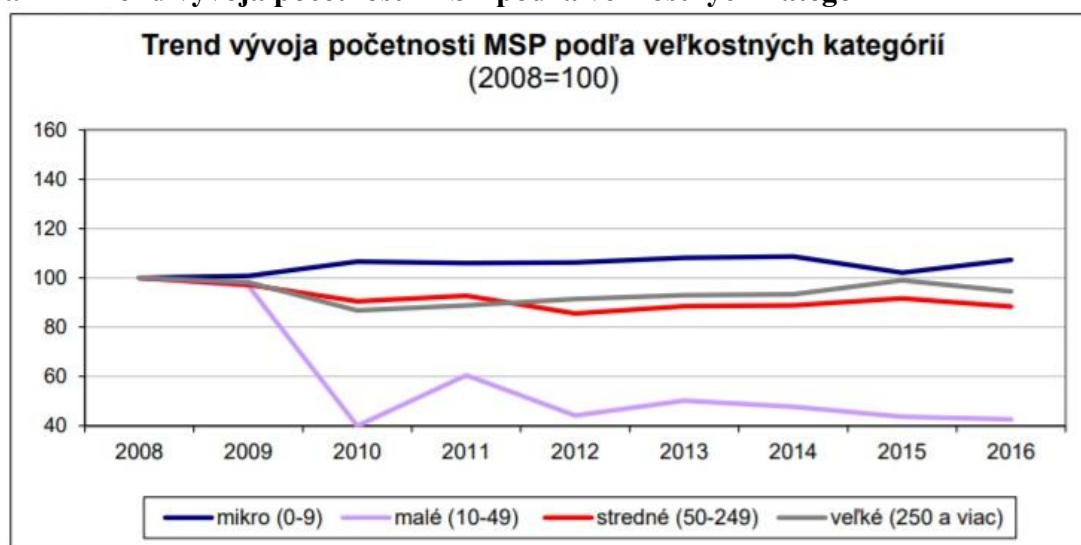
3.1. Ekonomická situácia malých a stredných podnikateľských subjektov v súvislosti s ich environmentálnou politikou na Slovensku

Aby sme mohli porozumieť aplikácii jednotlivých environmentálnych nástrojov malých a stredných podnikateľských subjektov v praxi, je potrebné sa venovať aj ich ekonomickej situácii a postaveniu na slovenskom trhu prostredníctvom analýzy ich súčasných výkonových ukazovateľov a zistiť tak, či u nich existuje priestor na vývoj a implementáciu jednotlivých environmentálnych nástrojov. Mimo iných dôvodov sa v súvislosti s nízkou angažovanosťou MSP v otázkach týkajúcich sa životného prostredia uvádzajú najmä nízka ziskovosť alebo nedostatok pracovných síl a možností ich zvyšovať, t.j. celková prosperita podnikateľského prostredia. Kvôli tejto skutočnosti uvádzame analýzu najaktuálnejších vybraných finančných ukazovateľov MSP, t.j. za rok 2016, resp. aj ich historický vývoj, ktoré nám pomôžu vytvoriť si predstavu o tom, či v súčasnosti môžeme považovať výkonnosť a výsledky podnikov za priaznivé a podnecujúce k aktívnej environmentálnej politike.

Neodmysliteľnou súčasťou nielen slovenského, ale i medzinárodného hospodárstva, predovšetkým v priestore Európy, sú malé a stredné podniky. Predstavujú zdroj inovácií, ekonomického rastu a modernizačných techník, formujú kvalitné podnikateľské prostredie postavené na trhovom princípe a pomáhajú vyplniť ten priestor, ktorý veľké podniky nie sú schopné alebo ochotné pokryť. Pohľad na vývoj MSP sa však exponenciálnym spôsobom mení priamo pred našimi očami, čo sa prejavuje v narastajúcom tlaku, aby dokázali byť viac trhovo flexibilné, no zároveň úzko špecializované na produkciu čo najkvalitnejších výrobkov. Čelia tak viacerým potrebám širokého radu zákazníkov a odberateľov, ktoré je ich snahou uspokojiť v čo najvyššej miere. Práve takýto tlak pôsobiaci na intenzívnejší rast

štandardu kvality môže byť jedným z dôvodov, prečo ekologické štandardy a environmentálna politika MSP býva skôr reaktívna ako proaktívna. Manažéri a vedenia firiem kvôli tomuto trendu vytláčajú stranou tie ciele, ktoré nepovažujú za primárne dôležité a zameriavajú sa na krátkodobé výsledky a problémy, medzi ktoré patria napríklad dostatočne veľký obrat alebo dosahovanie čo najvyššieho krátkodobého zisku. Environmentálne aspekty a zaoberanie sa problematikou životného prostredia tak z ich strany ostáva v úzadí.

Graf 1 - Trend vývoja početnosti MSP podľa veľkostných kategórií

Zdroj: SLOVAK BUSINESS AGENCY. *Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2016* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-12-03]. Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/image/msp_v_cislach_v_roku_2016_final_v_20_10_2017_002.pdf

Na grafe č. 1 vidíme vývoj početnosti MSP podľa veľkostných kategórií podnikov od roku 2008 do roku 2016. Sledujeme na ňom pomerne stabilný vývoj početnosti MSP, aj keď početnosti malých a stredných podnikov ležia kontinuálne pod východiskovou úrovňou z roku 2008. Vzhľadom na veľmi nízku početnosť malých podnikov v pokrízovom období môžeme potvrdiť, že hospodárska kríza zasiahla najmä tento veľkostný segment slovenských firiem. Naopak, početnosť mikropodnikov sa počas sledovaného obdobia pohybovala nad východiskovou úrovňou z roku 2008, čo znamená, že hospodárska kríza dané podniky nezasiahla v takej významnej miere, ako napríklad malé podniky. Je to spôsobené najmä vyššou schopnosťou mikropodnikov prispôbiť sa meniacim sa podmienkam ako je to napríklad z pohľadu flexibility u malých, stredných alebo veľkých podnikov.

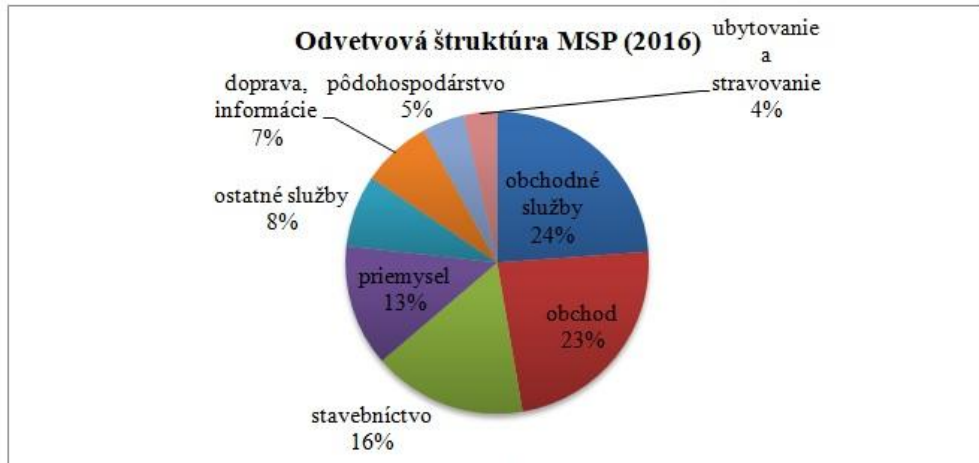
Tabuľka 3 - Početnosť MSP v jednotlivých odvetviach SK NACE Rev. 2

Odvetvie SK NACE Rev. 2	2015	2016	Absolútny nárast	Percentuálny nárast
Obchod	122 083	130 947	8 864	7,26 %
Pôdohospodárstvo	23 588	25 112	1 524	6,46 %
Obchodné služby	125 454	133 002	7 548	6,02 %
Ostatné služby	40 532	42 654	2 122	5,24 %
Doprava, informácie	40 197	41 588	1 391	3,46 %
Stavebníctvo	89 427	91 824	2 397	2,68 %
Priemysel	70 346	72 208	1 862	2,65 %
Ubytovanie a stravovanie	19 436	19 787	351	1,81 %
MSP SPOLU	531 063	557 122	26 059	4,91 %

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

Tabuľka č. 3 zobrazuje absolútnu a percentuálnu zmenu v početnosti MSP v jednotlivých odvetviach z roku 2015 na rok 2016. Vidíme, že najväčšie množstvo MSP pribudlo v odvetví obchodu (7,26 %), pôdohospodárstva (6,46 %) a obchodných služieb (6,02 %), pričom celkovo vidíme pozitívny nárast MSP vo všetkých sledovaných odvetviach. V roku 2016 pribudlo presne 26 059 MSP, čo je o 4,91 % viac ako v predchádzajúcom roku. Vzhľadom na rastúce množstvo subjektov predovšetkým v odvetví pôdohospodárstva je preto nevyhnutné zameriavať sa na zvyšovanie informovanosti a povedomia o negatívnych environmentálnych dopadoch spôsobené ich činnosťou, ako aj možnostiach predchádzať ich vzniku. Vzdelávanie by sa malo orientovať predovšetkým na recykláciu a opätovné využívanie biologických odpadov, obmedzenie chemických a biologicky škodlivých látok, ako aj šetrné využívanie vstupných zdrojov, špecificky vody.

Graf 2 - Odvetvová štruktúra MSP

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

Graf č. 2 znázorňuje percentuálne zastúpenie veľkostnej kategórie MSP v jednotlivých odvetviach. Vidíme, že najväčšie množstvo MSP sa nachádza v odvetví obchodných služieb (24 %), obchode (23 %) a stavebníctve (16 %). Naopak, najmenšie zastúpenie majú MSP v odvetví ubytovania s stravovania (4 %), pôdohospodárstva (5 %) a dopravy a informácii (7 %). Vzhľadom na takmer polovičné zastúpenie MSP v odvetviach obchodu a služieb vidíme priestor na podporu ich proaktívnej environmentálnej politiky v oblastiach kooperácie s dodávateľmi a odberateľmi, od ktorých môžu požadovať environmentálne prijateľné výrobky a nepriamym spôsobom vytláčať z trhu tie subjekty, ktoré sa ochranou životného prostredia nezaoberajú. Takáto samoregulačná schopnosť trhu a predovšetkým MSP umožňuje pomerne rýchle a lacné riešenie environmentálnych problémov, ktoré si však vyžaduje určitý stupeň uvedomelosti a dlhodobého uvažovania smerom do budúcnosti. Odvetvia stavebníctva a priemyslu tvoriace takmer 30 % MSP by sa mali zameriavať na čo najvyššie zapojenie ekologických vstupov do výroby a následne zabezpečiť likvidáciu odpadov vznikajúcich ich činnosťou takým spôsobom, ktorý bude šetrný k životnému prostrediu.

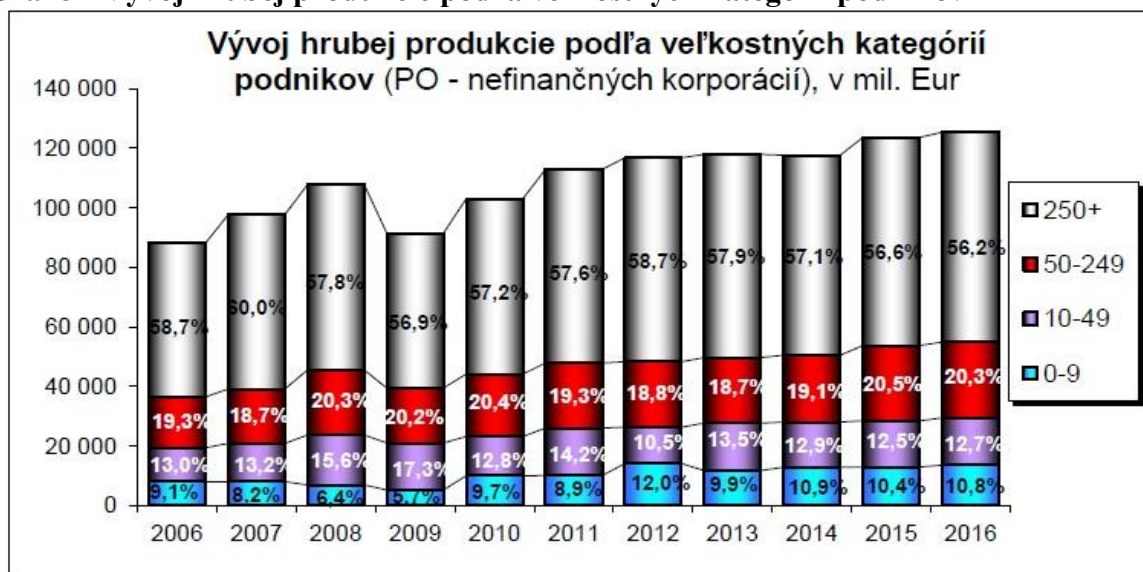
Tabuľka 4 - Rozdiel novovzniknutých a zaniknutých MSP podľa právnej štruktúry

Právna forma	2011	2012	2013	2014	2015	2016
MSP - PO	15 484	15 933	22 731	7 416	4 496	10 267
živnostníci	-6 312	-10 039	-19 158	-6 066	3 037	-6 985
samostatne hospodáriaci roľníci	-279	-162	-55	189	779	1 141
slobodné povolania	719	983	1 457	1 572	1 396	537
MSP SPOLU	9 612	6 715	4 975	3 111	9 708	4 960

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

Na základe údajov v tabuľke č. 4 sledujeme pozitívny rozdiel medzi celkovým počtom novovzniknutých a zaniknutých MSP, ako aj právnických osôb a slobodných povolanií. Čo sa týka počtu živnostníkov, u tých prevláda trend prevahy zaniknutých jednotiek nad novovzniknutými, aj keď v súčasnosti medzi nimi pozorujeme menší rozdiel ako to bolo počas rokov 2012 a 2013. V prípade samostatne hospodáriacich roľníkov má vývojový trend pozitívny smer, keďže sa postupom času negatívny rozdiel medzi novovzniknutými a zaniknutými podnikmi z roku 2011 významne preklopil na pozitívny už v roku 2013 a výrazne rástol až do súčasnosti. Jedným z významných dôvodov takéhoto vývoja je podporná politika Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR zasahujúca predovšetkým mladých poľnohospodárov, ktorí vďaka nej inklinujú k podnikaniu v tomto segmente. Vzhľadom na tento trend však opäť apelujeme na nezanedbanie vzdelávacej a informačne intenzívnej práce nielen zo strany ministerstva a iných štátnych inštitúcií, ale aj zo strany tretieho sektora či samotných MSP medzi sebou.

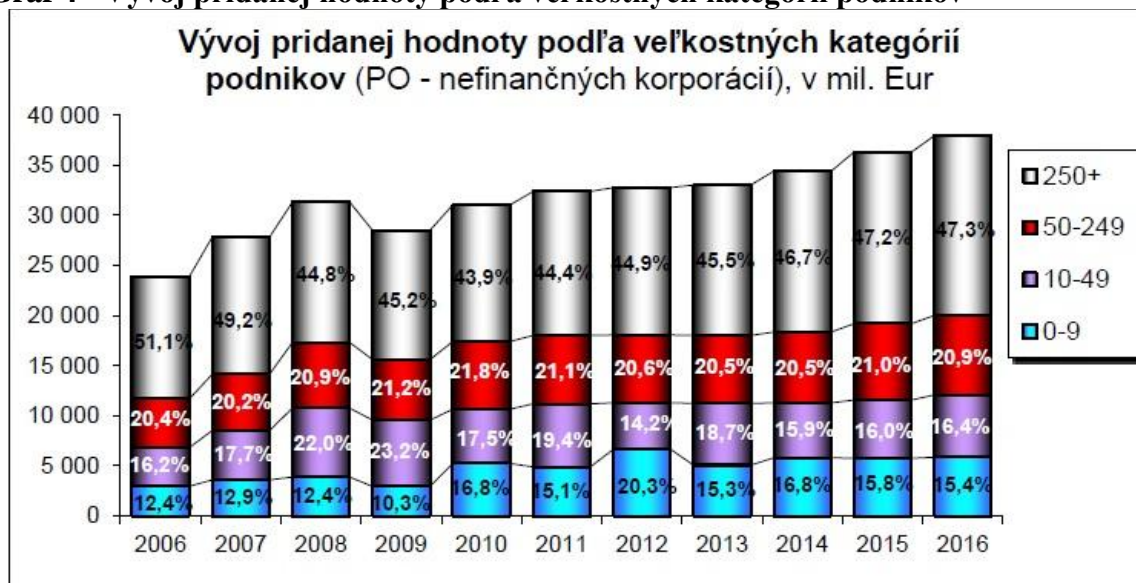
Graf 3 - Vývoj hrubej produkcie podľa veľkostných kategórií podnikov

Zdroj: SLOVAK BUSINESS AGENCY. *Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2016* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-12-03]. Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/image/msp_v_cislach_v_roku_2016_final_v_20_10_2017_002.pdf

Graf č. 3 zobrazuje vývoj hrubej produkcie podnikov rozdelených do jednotlivých veľkostných kategórií a vidíme na ňom, že za posledných 10 rokov sa úroveň celkovej produkcie postupne zvyšuje, aj keď v pokrízovom období v rokoch 2009 a 2010 pozorujeme menší pokles produkcie. Ak sa pozrieme na jednotlivé kategórie MSP, zistíme, že svoj vrchol v podiele na celkovej hrubej produkcii dosiahli mikropodniky v roku 2012 (12 %), malé podniky v roku 2009 (17,3 %) a stredné podniky v roku 2015 (20,5 %). V prípade podielu hrubej produkcie MSP všetkých podnikov bol najvyšší výsledok za celé sledované obdobie dosiahnutý v roku 2016 (43,8 %), čo môžeme považovať za zvyšovanie postavenia MSP v hospodárstve z hľadiska tvorby hrubej produkcie. Pri takomto rastúcom trende je potrebné uvedomiť si jeho ekologické dopady na životné prostredie, keďže si materiálne intenzívna výroba pri nedostatočnom zapojení environmentálnych nástrojov vyžaduje zapojenie čím ďalej, tým väčšieho množstva vstupných zdrojov, čo sa následne prejavuje na strane výstupov podnikov nielen v podobe konečných tovarov a služieb, ale aj odpadov.

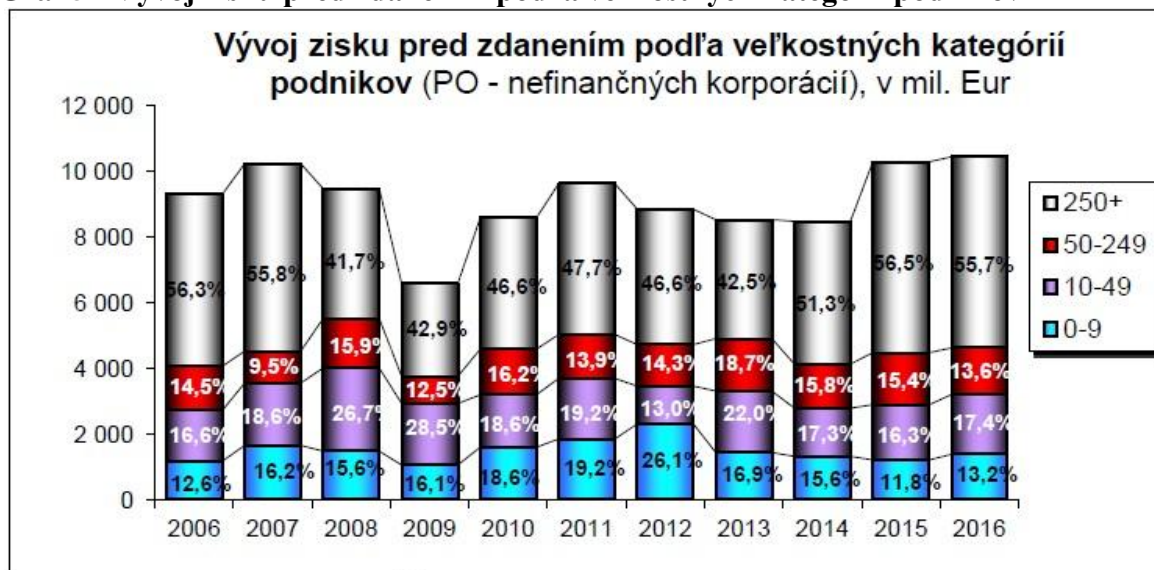
Graf 4 - Vývoj pridanej hodnoty podľa veľkostných kategórií podnikov

Zdroj: SLOVAK BUSINESS AGENCY. *Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2016* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-12-03]. Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/image/msp_v_cislach_v_roku_2016_final_v_20_10_2017_002.pdf

Na grafe č. 4 vidíme vývoj pridanej hodnoty podnikov rozdelených podľa jednotlivých veľkostných kategórií. V porovnaní s vývojom hrubej produkcie aj tu sledujeme celkový rast pridanej hodnoty od počiatku sledovaného obdobia, rovnako aj jej mierny pokles v pokrízových rokoch 2009 a 2010. Svoje najvyššie podiely na celkovej pridanej hodnote dosiahli mikropodniky v roku 2012 (20,3 %), malé podniky v roku 2009 (23,2 %) a stredné podniky v roku 2010 (21,8 %), čo je až na stredné podniky totožný vývoj v porovnaní s vývojom podielov hrubej produkcie. Ak sa pozrieme na podiel MSP na celkovej pridanej hodnote, zistíme, že vrchol bol dosiahnutý v roku 2010 (56,1 %), čo je oproti podielu MSP na hrubej produkcii o 12,3 p.b. vyšší výsledok. Môžeme tak skonštatovať, že MSP tvoria viac ako polovicu celkovej pridanej hodnoty vytvorenej všetkými podnikmi v hospodárstve. To potvrdzuje ich významné postavenie na slovenskom trhu, ako aj fakt, že ako samostatné jednotky možno nepredstavujú veľké environmentálne ohrozenie, avšak ako celok tvoria z pohľadu pridanej hodnoty takmer polovicu hospodárstva, čo má z pohľadu záťaže na životné prostredie obrovský dopad.

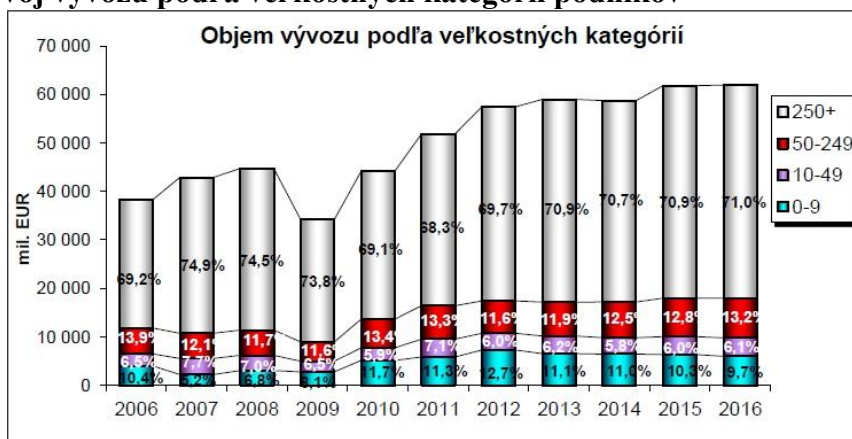
Graf 5 - Vývoj zisku pred zdanením podľa veľkostných kategórií podnikov

Zdroj: SLOVAK BUSINESS AGENCY. *Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2016* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-12-03]. Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/image/msp_v_cislach_v_roku_2016_final_v_20_10_2017_002.pdf

Graf č. 5 znázorňuje vývoj zisku pred zdanením podnikov rozdelených do veľkostných kategórií a vidíme na ňom, že celkovo najnižšie zisky dosiahli podniky v období po hospodárskej kríze, t.j. v rokoch 2009 a 2010 a až do roku 2014 nasledovalo pomerne stabilné obdobie, kedy sa hladina ziskov výrazne nemenila. Najvyššie zisky dosahovali podniky v rokoch 2015 a 2016. Ak sa však pozrieme na podiel MSP na tvorbe ziskov, tie svoj vrchol dosiahli v roku 2008 (58,3 %) alebo aj v roku 2013 (57,5 %), čo je oproti súčasnosti viac o 14 p.b. a 13,2 p.b.. Mikropodniky mali na celkovej hladine dosiahnutých ziskov najvyšší podiel v roku 2012 (26,1 %), malé podniky v roku 2009 (28,5 %) a stredné podniky v roku 2013 (18,7 %). Pri pohľade na súčasnú hodnotu dosiahnutých ziskov MSP, že sa v súčasnosti nachádzajú pod úrovňou maxima dosiahnutého v rokoch 2009 a 2013 a aj napriek rastúcej úrovni celkového dosiahnutého zisku je podiel veľkostnej kategórie MSP iba 44,3 %, čo je ich historicky druhý najhorší výsledok. Takéto vytlačanie MSP veľkými podnikmi môže mať za následok ich nízky záujem o implementáciu environmentálne orientovaných nástrojov, najmä vzhľadom na ich všeobecne nízku schopnosť samofinancovania investičného kapitálu, čo následne spôsobuje odklon ich pozornosti od aktívnej environmentálnej politiky.

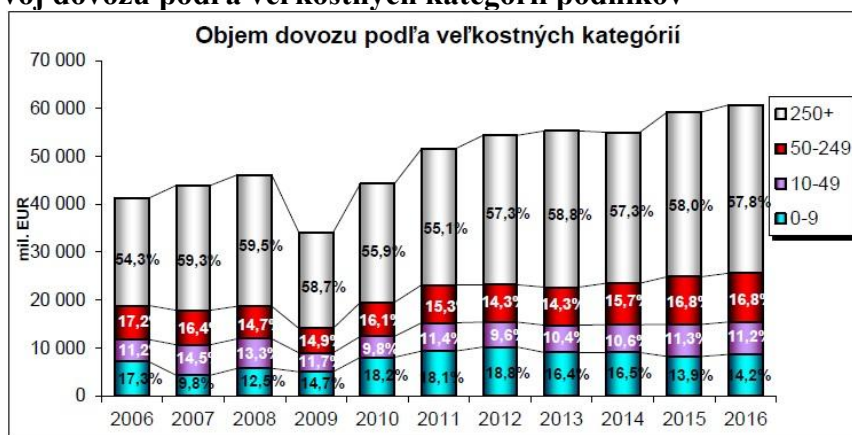
Graf 6 - Vývoj vývozu podľa veľkostných kategórií podnikov

Zdroj: SLOVAK BUSINESS AGENCY. *Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2016* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-12-03]. Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/image/msp_v_cislach_v_roku_2016_final_v_20_10_2017_002.pdf

Graf č. 6 zobrazuje vývoj vývozu podnikov rozdelených do jednotlivých veľkostných kategórií. Od začiatku sledovaného obdobia pozorujeme postupné zvyšovanie celkovej hladiny vývozu, aj keď v pokrízových rokoch 2009 a 2010 došlo k jeho miernemu poklesu. Podiel mikropodnikov na celkovom vývoze bol najvyšší v roku 2012 (12,7 %), malých podnikov v roku 2007 (7,7 %) a stredných podnikov v roku 2006 (13,9 %). Podiel MSP na celkovom vývoze bol najvyšší v roku 2011 (31,7 %) a v súčasnosti je to 29 %, čo znamená, že z pohľadu exportu nemajú v slovenskom hospodárstve MSP v porovnaní s veľkými podnikmi až tak významné postavenie.

Graf 7 - Vývoj dovozu podľa veľkostných kategórií podnikov

Zdroj: SLOVAK BUSINESS AGENCY. *Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2016* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-12-03]. Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/image/msp_v_cislach_v_roku_2016_final_v_20_10_2017_002.pdf

Na grafe č. 7 sledujeme vývoj importu podnikov rozdelených podľa jednotlivých veľkostných kategórií a podobne ako to bolo pri exporte, aj tu vidíme postupne stúpajúcu tendenciu celkového importu a jeho mierny pokles v pokrízovom období v rokoch 2009 a 2010. Podiel MSP na celkovom dovoze dosiahol najvyššiu hodnotu v roku 2011 (44,9 %) , u mikropodnikov to bolo v roku 2012 (18,8 %), malých podnikov v roku 2007 (14,5 %) a stredných podnikov v roku 2006 (17,2 %). V súčasnosti predstavujú MSP 42,2 %-tný podiel na celkovom dovoze, čo je v porovnaní s vývozom viac o 13,2 p.b., čo znamená, že MSP sú na Slovensku vo väčšej miere závislé na dovoze ako na vývoze. Z tohto dôvodu by sa mali zameriavať na odber a dovážanie ekologických komponentov a materiálov, ktoré následne využijú vo výrobnom procese a budú tak pokračovať v environmentálne orientovanej obehovej ekonomike. V súvislosti s dovozom však treba prihliadať na to, že vo väčšine prípadov podnikateľské subjekty uprednostňujú nízko nákladové vstupy pred finančne náročnejšími ekologickými vstupmi, čo bohužiaľ v prostredí MSP býva častým problémom. Finančná podpora a motivačné prvky zo strany štátu by tak mohli napomôcť k tomu, aby MSP vo väčšej miere do výrobného procesu implementovali vstupy s čo najnižším negatívnym dopadom na životné prostredie.

Tabuľka 5 - Zamestnanosť podnikateľských subjektov

	2015	2016	Absolútny rozdiel	Percentuálny rozdiel
Mikropodniky (0 až 9)	205 896	227 486	21 590	10,49 %
Malé podniky (10-49)	213 000	229 601	16 601	7,79 %
Stredné podniky (50-249)	268 986	277 695	8 709	3,24 %
Veľké podniky (250+)	475 231	477 200	1 969	0,41 %
Podnikateľské subjekty SPOLU	1 163 113	1 211 982	48 869	4,20 %
MSP SPOLU	687 882	734 782	46 900	6,82 %

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

V tabuľke č. 5 vidíme, že celkové množstvo osôb zamestnaných v MSP medziročne vzrástlo o 6,82 %, z čoho najvyšší nárast zamestnaných osôb zaznamenali mikropodniky (10,49 %), čo je v porovnaní s veľkými podnikmi (0,41 %), ktoré zaznamenali najmenší nárast, výrazný rozdiel (10,08 p.b.). Tieto optimistické výsledky naznačujú, že by MSP mohli prijímať viac zamestnancov orientovaných na výskum a vývoj, ktorí by sa zaoberali

vyslovene environmentálnymi aspektmi danej firmy. Zamestnanie minimálne jedného takéhoto pracovníka by predstavovalo obrovský posun v aplikácii ekologických nástrojov.

Na základe uvedených finančných ukazovateľov hodnotíme súčasný stav podnikateľského prostredia z pohľadu MSP ako priaznivý, aj keď samozrejme stále existuje množstvo priestoru na jeho zlepšenie. Nasvedčuje tomu zvyšujúce sa množstvo MSP od obdobia hospodárskej krízy z roku 2007, ako aj posledný medziročný nárast ich početnosti MSP o 4,91 %. V tejto veľkostnej kategórii takisto sledujeme viac novovzniknutých ako zaniknutých subjektov. Dôkazom toho, že sa MSP v posledných obdobiach výrazne darí, sú rastúce hodnoty dosiahnutých ekonomických výsledkov, akými sú hrubá produkcia, pridaná hodnota, miera vývozu a početnosť zamestnaných osôb. U všetkých spomínaných ukazovateľov sledujeme stúpajúcu tendenciu a tak môžeme skonštatovať, že v porovnaní s obdobím v čase hospodárskej krízy majú v súčasnosti MSP dostatočne vhodné podmienky a priestor na to, aby do svojich podnikateľských aktivít implementovali jednotlivé environmentálne nástroje. Nasledujúca časť, ktorá sa zaoberá výskumom implementácie environmentálnych nástrojov MSP nám pomôže odhaliť, či je daný ekonomický potenciál zohľadnený aj v praktickej rovine, a teda či MSP pôsobiace v rôznych odvetviach dané nástroje naozaj využívajú.

3.2. Prieskumná časť - environmentálna politika malých a stredných podnikateľských subjektov vo vybraných odvetviach na Slovensku

Environmentálna politika malých a stredných podnikateľských subjektov je komplexná téma, najmä z dôvodu jej výskytu u veľkého počtu podnikateľských jednotiek, ako aj širokého spektra oblastí, ktorých sa environmentálna politika týka. Práve z tohto dôvodu sme sa rozhodli aplikovať výskum diplomovej práce vo forme dotazníka, ktorý nám svojou všestrannosťou umožnil získať údaje o viacerých oblastiach od mnohých podnikov. V prieskumnej časti sme za cieľ mali zistiť záujem MSP o tému environmentálnej politiky, ako aj aplikáciu jej jednotlivých nástrojov v samotnej podnikateľskej politike firiem. Na základe ich odpovedí na záver vyslovujeme celkové zhrnutie prieskumu, ako aj návrhy na prípadne zlepšenie súčasnej situácie.

3.2.1. Prieskumné otázky

Na úvod prieskumu sme si vytýčili 16 prieskumných otázok, ktoré sme zaradili do troch firemných oblastí týkajúcich sa jednotlivých environmentálnych nástrojov firmy,

ktoré sme vyčlenili v podkapitole 1.6.2. Otázky boli formulované do výrokov, ktorým podnikateľské subjekty priradzovali jednu z nasledujúcich šiestich možností, pričom museli vybrať práve jednu z nich:

- sme zatiaľ neimplementovali,
- plánujeme implementovať/vyvíjame,
- momentálne implementujeme,
- sme implementovali pred menej ako 6 mesiacmi,
- sme implementovali pred viac ako 6 mesiacmi a
- neviem.

16 prieskumných otázok a ich zaradenie do spomínaných troch firemných oblastí vyzerali nasledovne:

A. Interná organizácia:

1. Všeobecný program redukcie využívania výrobných zdrojov (t.j. výrobných vstupov).
2. Konkrétne ciele redukcie využívania výrobných zdrojov (t.j. výrobných vstupov).
3. Všeobecný program redukcie odpadov a energetických emisií (t.j. výstupy firmy).
4. Program zameraný konkrétne na recyklačné aktivity.
5. Program týkajúci sa účtovníctva environmentálnych nákladov.
6. Odpadový audit alebo systém riadenia odpadu.
7. Vnútornú smernicu určujúcu environmentálnu politiku firmy.
8. Environmentálny tréning pre zamestnancov podniku.
9. ISO 14001 - Systém environmentálneho manažérstva.
10. Program určovania tzv. Životnej fázy podniku.

B. Výroba:

1. Kontrolu množstva vyprodukovaných energetických emisií do životného prostredia.
2. Kontrolu množstva spotrebovanej energie.
3. Program recyklácie a opätovného využívania vody.
4. Program využívania obnoviteľných alebo už recyklovaných výrobných zdrojov.

C. Dizajn:

1. Posudzovanie životného cyklu produktu/služby z hľadiska jeho pôsobenia na životné prostredie (LCA metóda).

2. Dizajnovanie produktov/služieb s dôrazom na ich dopad na životné prostredie (eko-dizajn).

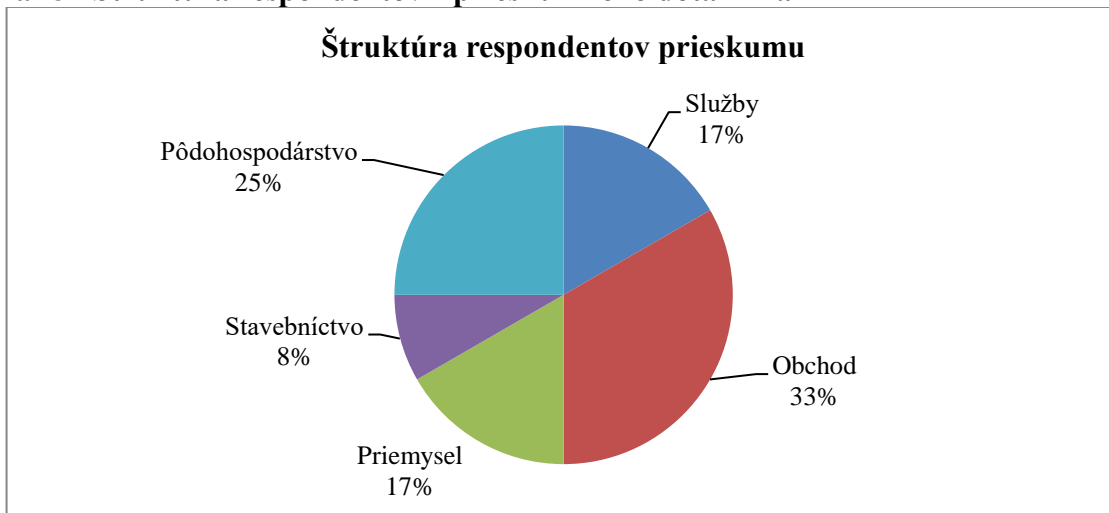
Prvá oblasť, interná organizácia, súvisí s aktivitami spojenými s vývojom a implementáciou environmentálnych plánov a stratégií a obsahuje 10 otázok, ktoré spadajú pod rozhodovacie procesy manažmentu a vedenia podniku. Z tohto dôvodu preto odpovede na dané otázky znázorňujú primárny postoj firmy k environmentálnym otázkam, pretože je úlohou manažmentu a predstaviteľov najvyššieho riadenia zodpovedať za ich postoj k životnému prostrediu. Výroba, druhá oblasť obsahujúca 4 výskumné otázky, sa zameriava na analýzu sféry súvisiacej s výrobnou a spracovateľskou činnosťou firmy a jej následného dopadu na životné prostredie. Posledná, teda tretia oblasť, ktorá sa skladá len z dvoch výskumných otázok, sa týka dizajnu produktov firmy a považujeme ju za najvyšší stupeň uplatňovania environmentálnej politiky podnikov, t.j. v prípade implementácie daných programov považujeme daný podnik za vysoko uvedomelý a zodpovedný k životnému prostrediu.

3.2.2. Prieskumná vzorka

Prieskum sa uskutočňoval v čase od 26. februára do 19. marca 2018 prostredníctvom anonymného elektronického dotazníka odosielaného e-mailovým spôsobom. Respondentov sme vybrali na základe veľkostnej kategórie podnikov - podniky s počtom zamestnancov do 250 - a ich príslušnosti k jednému z piatich segmentov, na ktoré sme sa zamerali už v predošlej kapitole - služby, obchod, priemysel, stavebníctvo a pôdohospodárstvo. Vďaka tomu sme mohli zachovať pestrosť a rozmanitosť vzorky, ktorá bola okrem spomínaných kritérií vyberaná náhodným spôsobom.

Dotazník spolu vyplnilo 12 respondentov, z celkového počtu 100 rozoslaných dotazníkov, konkrétne dvadsiatich podnikateľských subjektov v každom segmente. Najviac odpovedí sme získali zo segmentu obchod (4 odpovede) a najmenej zo segmentu stavebníctvo (1 odpoveď). Prehľadná štruktúra respondentov je zobrazená na grafe č. 8:

Graf 8 - Štruktúra respondentov z prieskumného dotazníka

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výsledkov prieskumu.

3.2.3. Výsledky prieskumu

V nasledujúcej časti diplomovej práce sa zameriavame na výsledky prieskumu, resp. dotazníka rozosieleného 100 podnikom, z ktorých sa k danej problematike prostredníctvom odpovedí vyjadrilo 12 subjektov. Respondentov a ich odpovede analyzujeme podľa výrobnjej oblasti, ktorej sa primárne ako podnikateľské subjekty venujú. Ako bolo spomenuté vyššie, jednotlivé otázky zaraďujeme do troch oblastí - interná organizácia, výroba a dizajn. Zároveň z dôvodu zjednodušenia štatistického spracovania priradíme odpovediam, ktoré boli u každej otázky rovnaké, počet bodov od 1 do 5 podľa stupňa implementácie jednotlivých opatrení, a to podľa nasledovného kľúča:

- sme zatiaľ neimplementovali = 1 b.
- plánujeme implementovať/vyvíjame = 2 b.
- momentálne implementujeme = 3 b.
- sme implementovali pred menej ako 6 mesiacmi = 4 b.
- sme implementovali pred viac ako 6 mesiacmi = 5 b.
- neviem = 0 b.

Vďaka tomuto postupu sme schopní výsledky prieskumu efektívne a prehľadne spracovať, analyzovať a nakoniec vyhodnotiť.

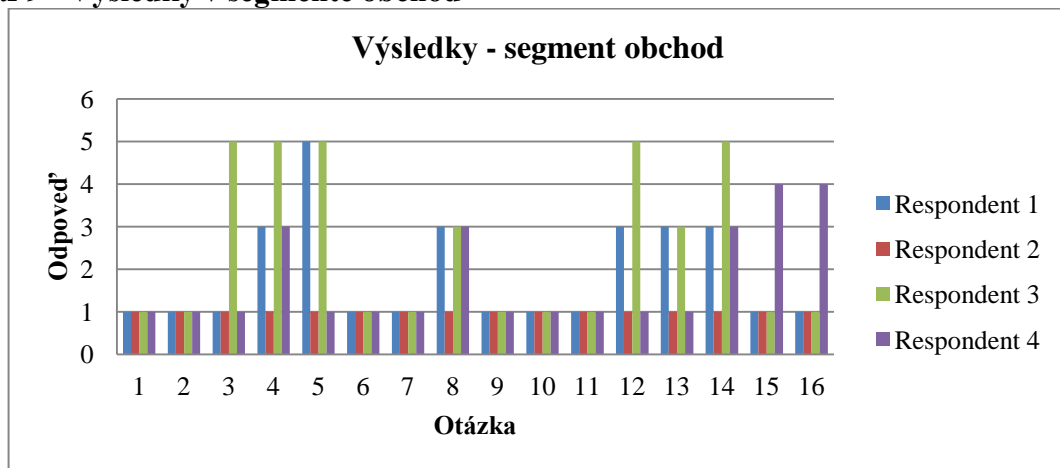
3.2.3.1. Obchod

Segment obchodu sa z pohľadu environmentálnej politiky podnikov môže vzhľadom na svoj nevýrobný charakter podnikateľskej činnosti zdať ako zbytočný, resp.

nevýznamný. Zrejme z tohto dôvodu bolo najväčšie množstvo zaznamenaných odpovedí (4) práve z tohto segmentu, pretože je vzhľadom na jeho neprodukčné aktivity relatívne jednoduché určiť environmentálne stratégie. Musíme si však uvedomiť, že aj keď je pravda, že neprodukuje materiálne výstupy, stále má pôsobenie týchto podnikov na trhu dopad na životné prostredie, ktoré netreba podceňovať.

Priemerný výsledok obchodného segmentu dosiahnutý v oblasti internej organizácie bol 1,65 b., čo je možno priradiť medzi odpovede "sme zatiaľ neimplementovali" a "plánujeme implementovať/vyvíjame". V oblasti výroby obchodný segment získal hodnotu 2,13 b., čo priradíme k odpovedi "plánujeme implementovať/vyvíjame" a v prípade oblasti dizajnu nadobudol hodnotu 1,75 b., t.j. blízko odpovede "plánujeme implementovať". Dosiahnuté výsledky môžeme vidieť na grafe č. 9:

Graf 9 - Výsledky v segmente obchod

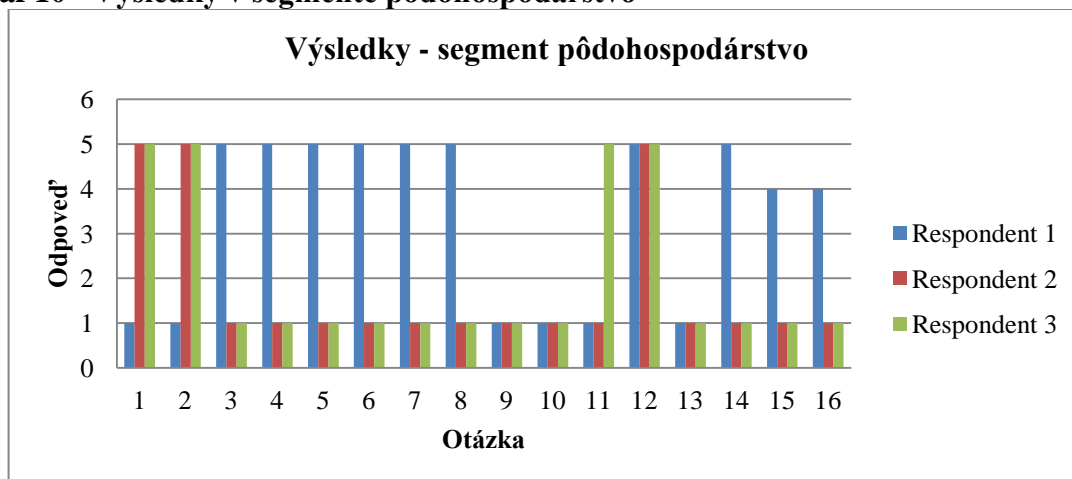

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výsledkov prieskumu.

3.2.3.2. Pôdohospodárstvo

Segment pôdohospodárstva mal v prieskume druhú najväčšiu početnosť odpovedí (3), čo je vzhľadom na jeho nízke zastúpenie vo veľkostnej kategórii MSP (5 %) prekvapivý výsledok. V oblasti internej organizácie dosiahol priemerný výsledok 2,33 b., čo radíme medzi odpoveď "plánujeme implementovať/vyvíjame" a "momentálne implementujeme". Priemerný výsledok 2,67 b. získal segment pôdohospodárstva v oblasti výroby, čo predstavuje stav medzi odpoveďou "momentálne implementujeme" a "sme implementovali pred menej ako 6 mesiacmi". V oblasti dizajnu segment pôdohospodárstva nadobudol hodnotu 2 b., ktorá zastupuje odpoveď "plánujeme implementovať/vyvíjame". Jednotlivé odpovede môžeme vidieť na grafe č. 10:

Graf 10 - Výsledky v segmente pôdohospodárstvo

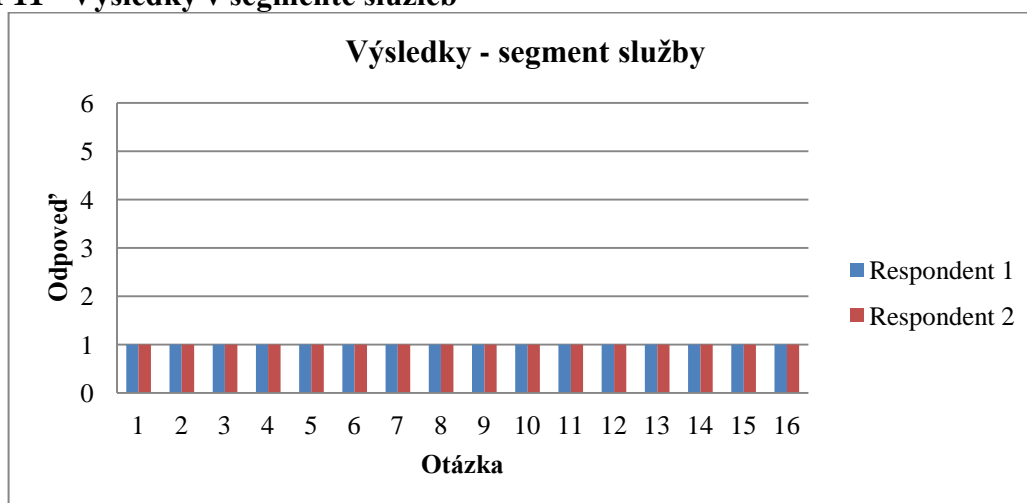

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výsledkov prieskumu.

3.2.3.3. Služby

Segment služieb sa vyznačuje podobnými vlastnosťami ako segment obchodu, t.j. svojou nehmotnou produkciou. Z tohto dôvodu pre dané podniky nie je náročné určiť jednotlivé environmentálne politiky, čo naopak nemožno tvrdiť v prípade podnikov segmentu pôdohospodárstva alebo priemyslu. Zaujímavá na to upozornil jeden respondent, ktorý obratom vyjadril, že vzhľadom na to, že sa nachádza v segmente služieb, nepovažuje určovanie environmentálnej politiky jeho podniku za dôležité a žiaduce. Obdobne môžeme podobný vývoj sledovať aj u jednotlivých odpovedí, ktoré vo všetkých oblastiach, t.j. interná organizácia, výroba a dizajn, nadobudli v priemere 1 b., čiže odpoveď "sme zatiaľ neimplementovali". Odpovede respondentov zo segmentu služieb zobrazuje graf č. 11:

Graf 11 - Výsledky v segmente služieb

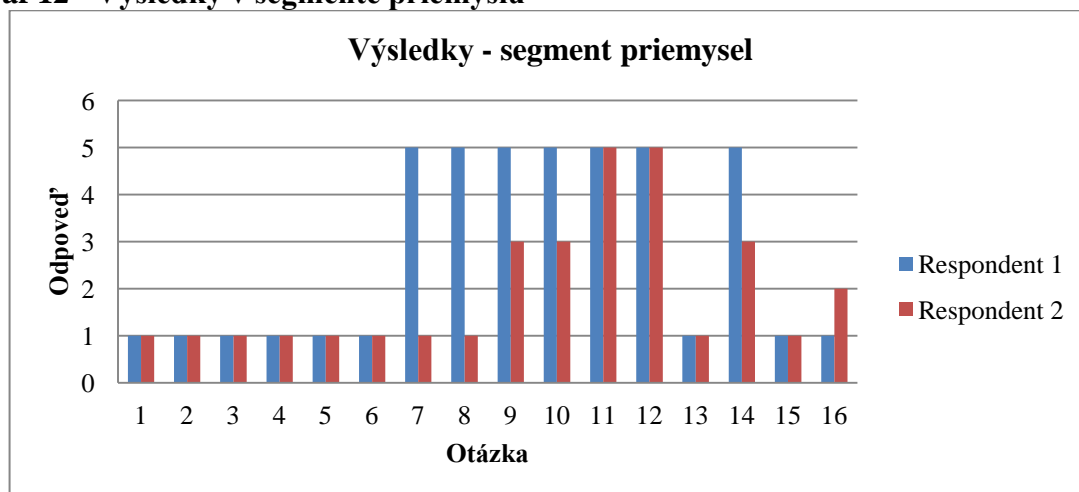

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výsledkov prieskumu.

3.2.3.4. Priemysel

Počet odpovedí v segmente priemyslu bol rovnaký ako u segmentu služieb (2), čo vzhľadom na ich zastúpenie vo veľkostnej kategórii MSP (13 %) a relatívne vysoký dopad ich produkčnej činnosti na životné prostredie považujeme za výrazne nízky výsledok. Priemerný dosiahnutý výsledok segmentu priemysel v oblasti internej organizácie sú 2 b., čo priradujeme k odpovedi "plánujeme implementovať/vyvíjame", v oblasti výroby 3,75 b., t.j. priradenie medzi odpovede "momentálne implementujeme" a "sme implementovali pred menej ako 6 mesiacmi" a oblasť dizajnu nadobudol priemernú hodnotu 1,25 b., čiže naklonenie k odpovedi "sme zatiaľ neimplementovali". Odpovede jednotlivých respondentov môžeme vidieť na grafe č. 12:

Graf 12 - Výsledky v segmente priemyslu

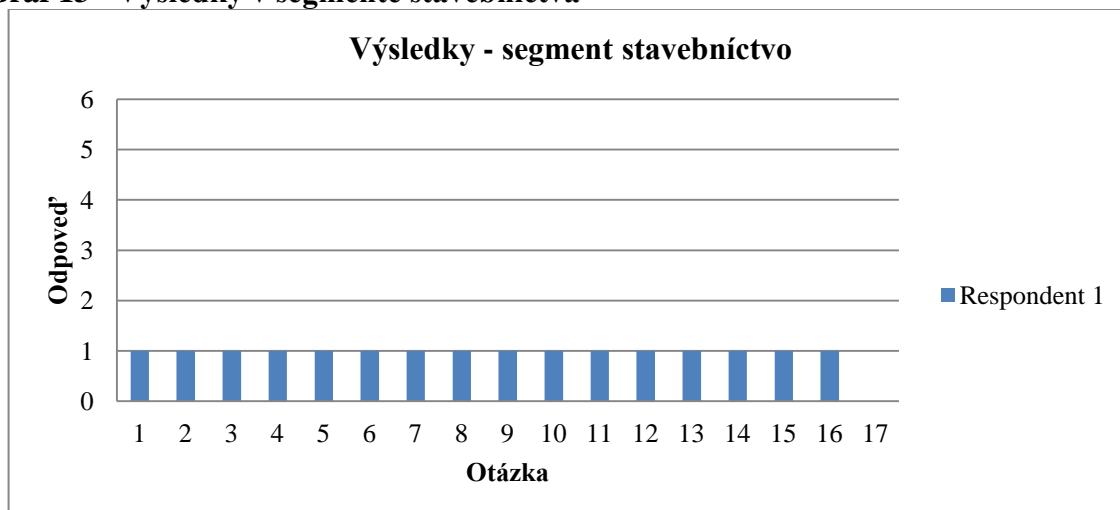

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výsledkov prieskumu.

3.2.3.5. Stavebníctvo

Počet respondentov zo segmentu stavebníctva bol extrémne nízky (1), pričom ich zastúpenie vo veľkostnej kategórii MSP (16 %) a možný negatívny dopad na životné prostredie považujeme za vysoký. Podobne ako to bolo u segmentu služieb, segment stavebníctva dosiahol vo všetkých troch sledovaných oblastiach priemernú hodnotu 1 b., čo predstavuje odpoveď "sme zatiaľ neimplementovali". Tento nepriaznivý výsledok taktiež dokazuje graf č. 13:

Graf 13 - Výsledky v segmente stavebníctva

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výsledkov prieskumu.

Výsledky uvedeného prieskumu MSP uskutočneného na Slovensku hodnotíme z celkového pohľadu ako prekvapivé, ba až zarážajúce. V prvom rade ide predovšetkým o nízku návratnosť odpovedí dotazníka (12 %), najmä napriek jeho časovej nenáročnosti, jednoduchšej konštrukcii a anonymnej povahe. Nízka návratnosť odpovedí mohla byť spôsobená viacerými faktormi - neochotou jednotlivých respondentov, ich nezaujmom o danú problematiku alebo dokonca ich nechcením zúčastniť sa na danom prieskume z dôvodu uvedomenia si ich nedostatočného záujmu o environmentálne otázky a následného zakrývania tejto skutočnosti svojou pasivitou. Avšak aj napriek tejto skutočnosti oceňujeme ochotu a obetovanie desiatich minút času tých respondentov, ktorí sa do nášho výskumu zapojili a napomohli tak porozumeniu podnikateľského prostredia v súvislosti s environmentálnymi aspektmi v priestore Slovenskej republiky.

Druhým výrazným prekvapením nášho prieskumu je skutočnosť, že priemerné dosiahnuté hodnoty v oblasti internej organizácie, výroby a dizajnu boli 1,72 b., 2,25 b. a 1,54 b. (v postupnom poradí) z maximálneho možného dosiahnuteľného výsledku 5 b. Celkový priemer odpovedí je 1,84 b., čo je približovanie sa k odpovedi "plánujeme implementovať/vyvíjame". Takýto výsledok nepovažujeme za priaznivý, aj keď je samozrejmé, že niektoré podniky dosahovali vyšší podiel implementácie environmentálnych politík, avšak šlo skôr o výnimky ako o pravidlo.

Čo sa týka priemerných výsledkov, v oblasti internej organizácie dosiahol najlepšie výsledky segment pôdohospodárstva (2,33 b.), v oblasti výroby dominoval segment priemyslu (3,75 b.) a oblasť dizajnu najlepšie zvládol segment pôdohospodárstva (2,00 b.). Celkovo si vo všetkých šestnástich otázkach najhoršie viedol segment služieb (1,00 b.) a

stavebníctva (1,00 b.), ktoré programy týkajúce sa ochrany životného prostredia neimplementovali takmer vôbec. Ako sme už uviedli v podkapitole 3.1, ani segment služieb a obchodu vzhľadom na jeho nevýrobnú podstatu nemožno z pohľadu environmentálnych nástrojov podceňovať, pretože vyvíjaním tlaku na svojich dodávateľov dokáže výrazným spôsobom prispieť k ekologizácii celého podnikateľského prostredia.

Ako pozitívum hodnotíme to, že aj napriek nízkej početnosti odpovedí zo segmentu priemyslu boli jeho výsledky vo všetkých oblastiach relatívne uspokojujúce. Keďže priemyselná výroba výrazne prispieva k znečisťovaniu životného prostredia najmä v procese výroby a zároveň predstavuje 13 % všetkých MSP na Slovensku, najvyššie dosiahnuté skóre segmentu výroby v oblasti výroby (3,75 b.) hodnotíme pozitívne, pretože naznačuje, že priemyselné podniky environmentálne projekty "momentálne implementujú", resp. "implementovali pred menej ako 6 mesiacmi".

Rovnako pozitívne hodnotíme segment pôdohospodárstva, ktorý dosiahol v poradí druhú najvyššiu početnosť odpovedí (3) a zároveň pomerne uspokojivé priemerné hodnoty v jednotlivých oblastiach. Najlepšie priemerné výsledky dosiahli pôdohospodárske podniky v oblasti výroby (2,67 b.), ale aj internej organizácie (2,33 b.), čo z časového horizontu naznačuje implementáciu politík týkajúcich sa ochrany životného prostredia v súčasnosti, resp. v blízkej budúcnosti. Keďže majú podniky pôsobiace v segmente pôdohospodárstva priamy dopad na životné prostredie, tieto výsledky považujeme za priaznivé.

3.2.4. Porovnanie výsledkov prieskumu s výsledkami v Malajzii

V roku 2010 bola austrálskou Swinburne University of Technology vykonaná štúdia⁴², ktorá empiricky testovala implementáciu environmentálnych iniciatív v prostredí malajzijských malých a stredných podnikov. Podobne ako v našom prieskume, aj tu boli nástroje jednotlivých politík rozčlenené do troch oblastí - interná organizácia, výroba a dizajn. Do štúdie sa zapojilo 192 respondentov, pričom dotazníky vyplňali najvyššie postavení manažéri jednotlivých podnikov z dôvodu ich adekvátnej informovanosti o zvolených stratégiách, využívaných zdrojoch a budúcich plánoch. Dotazníky obsahovali 73 položiek, po ktorých vyplnení nasledovala doplňujúca korešpondenčná a telefonická

⁴² RAJA MOHD RASI, R.Z. - ABDEKHODAEE A. - NAGARAJAH R. *Environmental initiatives: An exploration of small and medium enterprise (SMEs) responses toward green technologies* [elektronický zdroj]. Melbourne, 2010. [cit. 2018-20-03]. Dostupné na: <http://preet.sesolution.com/iclt2010/Full%20Papers/Risk,%20Financial,%20and%20Strategic%20Management/0110-Raja.pdf>

komunikácia s autormi výskumu, takže v porovnaní s našim prieskumom vykonanom v prostredí Slovenskej republiky išlo o výskum väčšieho formátu. Výsledky z Malajzie poskytujú všeobecný prehľad bez členenia na jednotlivé podnikové segmenty, a tak nebude možné vykonať porovnanie so sektorového hľadiska. Pre potreby stručného porovnania celkových výsledkov však považujeme uvedenú štúdiu za aplikovateľnú.

Tabuľka č. 6 zobrazená nižšie vyjadruje porovnanie malajzijských a slovenských priemerných výsledkov nadobudnutých za všetky odvetvia spolu, členených podľa samostatných otázok. Zeleným písmom sú pri daných krajinách zvýraznené hodnoty s lepším výsledkom a už na prvý pohľad tak môžeme pozorovať lepšiu mieru implementácie nástrojov environmentálnej politiky v Malajzii ako na Slovensku. Iba pri otázkach týkajúcich sa kontroly množstva spotrebovanej energie a programu využívania obnoviteľných alebo už recyklovaných výrobných zdrojov, obe spadajúce pod oblasť výroby, dosahujú slovenské MSP lepšie výsledky ako tie v Malajzii, avšak dohromady v tejto oblasti dosiahla lepšie výsledky Malajzia - v priemere o 0,21 b. viac. Čo sa týka oblasti internej organizácie, pri všetkých desiatich otázkach získala Malajzia v priemere výsledok 2,79 b., čo je oproti Slovensku (1,72 b.) rozdiel o 1,07 b. Nástroje z oblasti dizajnu v priemere opäť lepšie implementovali MSP v Malajzii (1,97 b.) než na Slovensku (1,54 b.), čo predstavuje odchýlku o 0,43 b. Dohromady dosiahli MSP v implementácii environmentálnych nástrojov v Malajzii (2,61 b.) oproti Slovensku v priemere o 0,78 b. viac, čo môžeme zaradiť medzi odpovede "plánujeme implementovať/vyvíjame" a "momentálne implementujeme", čo je o čosi pozitívnejší výsledok ako v prípade slovenských MSP (1,83 b.), t.j. zaradenie k odpovedi "plánujeme implementovať/vyvíjame".

Tabuľka 6 - Porovnanie celkových priemerných výsledkov prieskumu v Malajzii a na Slovensku

Otázka	Ø b. Malajzia	Ø b. Slovensko
1. Všeobecný program redukcie využívania výrobných zdrojov (t.j. výrobných vstupov)	2,44	1,67
2. Konkrétne ciele redukcie využívania výrobných zdrojov (t.j. výrobných vstupov)	2,99	1,67
3. Všeobecný program redukcie odpadov a energetických emisií (t.j. výstupy firmy)	3,21	1,67
4. Program zameraný konkrétne na recyklačné aktivity	3,68	2,00
5. Program týkajúci sa účtovníctva environmentálnych nákladov	2,45	2,00
6. Odpadový audit alebo systém riadenia odpadu	2,70	1,33
7. Vnútornú smernicu určujúcu environmentálnu politiku firmy	2,88	1,67
8. Environmentálny tréning pre zamestnancov podniku	2,77	2,17
9. ISO 14001 - Systém environmentálneho manažérstva	2,84	1,50
10. Program určovania tzv. Životnej fázy podniku	1,97	1,50
11. Kontrolu množstva vyprodukovaných energetických emisií do životného prostredia	2,74	2,00
12. Kontrolu množstva spotrebovanej energie	2,70	3,17
13. Program recyklácie a opätovného využívania vody	2,27	1,33
14. Program využívania obnoviteľných alebo už recyklovaných výrobných zdrojov	2,12	2,50
15. Posudzovanie životného cyklu produktu/služby z hľadiska jeho pôsobenia na životné prostredie (LCA metóda)	1,98	1,50
16. Dizajnovanie produktov/služieb s dôrazom na ich dopad na životné prostredie	1,96	1,58
SPOLU	2,61	1,83

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výsledkov prieskumov.

Aj keď je veľmi náročné vyvodit' z tak malého prieskumu významné závery a výsledky nemožno v žiadnom prípade generalizovať, môžeme minimálne skonštatovať, že aj keď v celkovom hodnotení dosiahli malajzijské MSP lepšie výsledky než tie na Slovensku, konečné výsledky oboch krajín hodnotíme ako nedostatočné, resp. s veľkým potenciálom na zlepšenie. Hodnoty pohybujúce sa na úrovni "plánujeme implementovať/vyvíjame" síce ponúkajú nádej na lepšiu implementáciu v budúcnosti, avšak vzhľadom na súčasný stav globálneho životného prostredia považujeme takúto reakciu zo strany MSP za oneskorenú. Dôsledky (nielen) ich činností negatívne pôsobiacich na vzácne prírodné zdroje badáme už v dnes, čo navyše môže v niektorých environmentálnych prípadoch znamenať, že je z pohľadu trvalo udržateľného rozvoja na nápravné reakcie neskoro.

Naším cieľom nie je hodnotiť dosiahnuté výsledky v malajzijských MSP, ale ich skôr porovnať s výsledkami dosiahnutými MSP na Slovensku. Malajzijská príroda a jej zdroje dlhé roky sužujú ľudské činnosti, akými sú poľnohospodárstvo, odlesňovanie či vysoká miera urbanizácie, ktoré napomáhajú k deštrukcii celého ekosystému krajiny. Najväčším problémom v tomto regióne pretrvávajúce znečistenie ovzdušia, rozmach výstavby kvôli rastúcemu počtu obyvateľov v aglomeráciách, ničenie lesných pralesov alebo stúpanie morskej hladiny ako dôsledok skleníkového efektu.⁴³ Uvedené škody na životnom prostredí spôsobili nárast environmentálnych aktivít nielen na federálnej úrovni prostredníctvom Ministerstva prírodných zdrojov a životného prostredia, ale aj iných environmentálnych organizácií, ktoré sa snažia zvyšovať povedomie o spomínaných následkoch neuváženeho rozvoja krajiny. Zrejme práve vďaka ich zásluham, ale aj uvedomelosti tamojších MSP dosiahli v prieskume o čosi lepšie výsledky ako tie slovenské, čo znamená, že malajzijské MSP môžu Slovensku poslúžiť ako vzor lepšej implementácie environmentálnych nástrojov v ich podnikateľských stratégiách. Ako sme však uviedli, ani ich postoje smerom k ekológii a ich aplikáciu v praxi nepovažujeme za dostatočné, čo otvára priestor na ďalšie zlepšovanie v podobe opatrení, ktoré navrhujeme v nasledujúcej kapitole tejto práce.

⁴³GREGORY, R. *Choking our forest reserves* [elektronický zdroj]. Kuala Lumpur, 2007. [cit. 2018-20-03]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20090421041721/http://thestar.com.my:80/lifestyle/story.asp?file=/2007/1/23/lifefocus/16591171&sec=lifefocus>

4. Výsledky práce a diskusia

Ako sme uviedli v podkapitole 3.1, početnosť MSP sa na Slovensku od obdobia hospodárskej krízy z roku 2007 zvyšovala a naďalej stúpa (medziročný nárast 4,91 %), rovnako ako aj viac podnikateľských subjektov v tejto veľkostnej kategórii pribúda ako ubúda. Z vybraných ekonomických ukazovateľov MSP sme zistili, že sa ich hrubá produkcia, pridaná hodnota, export a počet zamestnaných osôb MSP každoročne zvyšuje. Znamená to teda, že v súčasnosti z pohľadu hospodárskych výsledkov existuje dostatočne veľký priestor na to, aby MSP mohli aplikovať jednotlivé environmentálne nástroje v praxi. Vzhľadom na daný stav považujeme ich nezáujem o environmentálnu politiku za alarmujúci a dokázali sme, že za príčinu tohto nezáujmu nemôžeme viniť ich celkový ekonomický úpadok, resp. momentálne nepriaznivú finančnú situáciu..

Ako sme už uviedli v záverečnej časti podkapitoly 3.2.3., výsledky prieskumu uskutočneného v priestore Slovenskej republiky u nás nespôsobili nadšenie. Najmä nízka návratnosť odpovedí, resp. nezáujem zo strany MSP zaoberať sa environmentálnymi aspektmi podčiarkuje samotné výsledky od tých subjektov, ktoré sa na vyplnení dotazníka ochotne podieľali. Celkové výsledky v bodovom vyjadrení dosiahli priemernú hodnotu 1,84 b., čo v našom ponímaní v súvislosti s aplikáciou environmentálnych nástrojov predstavuje odpoveď "plánujeme implementovať/vyvíjame". Je síce pozitívne, že subjekty hľadajú do budúcnosti a rátajú s ďalšou implementáciou daných nástrojov, avšak vzhľadom na súčasný alarmujúci stav životného prostredia takéto správanie hodnotíme ako mierne časovo oneskorené. Pozitívne môžeme hodnotiť aj to, že segment priemyslu v oblasti výroby dosiahol najvyššie skóre (3,75 b.), ako aj výsledky segmentu pôdohospodárstva v rovnakej oblasti (2,67 b.) a jeho celkové najvyššie zastúpenie respondentov.

V porovnaní s výskumom uskutočnenom na podobnej báze v prostredí malajzijských MSP sme došli k záveru, že environmentálne nástroje uplatňujú tamojšie podniky vo väčšej miere ako na Slovensku, avšak stále iba na úrovni odpovedí "plánujeme implementovať/vyvíjame" a "momentálne implementujeme". Výsledky v oboch krajinách teda naznačujú, že úroveň implementácie jednotlivých environmentálnych nástrojov MSP nie je dostatočne vysoká a jednoznačne navrhujeme jej zlepšenie.

Jedným z dôvodov nízkej implementácie jednotlivých environmentálnych politík by podľa nášho názoru mohla byť nízka informovanosť a nedostatok poznatkov o ochrane životného prostredia. Aj keď sa Európska únia a vlády členských štátov snažia zvyšovať povedomie o tejto problematike, napríklad prostredníctvom siedmeho environmentálneho

akčného programu, inštitúciami ako Európska environmentálna agentúra alebo programom Horizont 2020, ich ciele sa v slovenskom priestore nedarí naplňať v dostatočnej miere. Rovnako ani snaha Slovenskej republiky využívajúca Štátnu environmentálnu politiku, environmentálne programy NEAP, či LIFE alebo Inštitút environmentálnej politiky zrejme nepostačuje na reálnu aplikáciu nástrojov environmentálnej politiky do praxe a každodenných operácii MSP.

V tejto súvislosti navrhujeme, aby bol z hľadiska verejných inštitúcií kladený väčší dôraz na MSP a zameriavanie sa na ich špecifické vlastnosti, ktoré im nepriamym spôsobom bránia v implementácii konkrétnych environmentálnych opatrení. Domnievame sa, že existuje akási priepasť medzi takýmito podnikmi a inštitúciami, ktorá sa nechceným a často krát nevedomelým spôsobom prehĺbuje najmä kvôli nedostatočnej osвете o tom, čo jednotlivé inštitúcie ponúkajú a navrhujú. Ako sme uviedli vyššie, Ministerstvo životného prostredia pomocou Environmentálneho fondu alebo bývalého Recyklačného fondu dokáže podporiť množstvo projektov, ktorých vypracovanie a financovanie často nie je v silách MSP. Bolo by teda vhodné propagovať dané inštitúcie a ich prínosy vo väčšej miere, a to nielen v podnikateľskom prostredí, ale i medzi širšou verejnosťou.

Zároveň navrhujeme, aby bolo dlhodobou prioritou súčasnej, ale i budúcich vlád zlepšovanie celkového podnikateľského prostredia a udržiavanie jeho konkurencieschopnosti na čo najvyššej úrovni. Len skvalitňovaním podnikateľského prostredia, jeho rastúcou prosperitou a inovatívnosťou totiž bude možné prostredníctvom reťazovej reakcie šíriť jednotlivé politiky a pozitívne príklady medzi ostatné subjekty a dosiahnuť tak zlepšenie životného prostredia pre súčasné i budúce generácie. Ako pozitívny príklad môžeme uviesť spomínaný dokument Envirostratégia 2030, vypracovaný Ministerstvom životného prostredia, ktorý prichádza s komplexnými riešeniami v oblasti životného prostredia. Nezabúda totiž na dôležitosť zaoberať sa výrobnými aktivitami podnikateľských subjektov, ich vzdelávaním, ako aj šírením informácií o stave životného prostredia a návrhov riešenia negatívnych ekologických dopadov. Uvedené podporné aktivity a nástroje environmentálnej politiky zo strany štátu dokazujú, že environmentálna politika MSP výrazne súvisí s prostredím, ktoré formuje a dotvára štát. Bez jeho finančnej a vzdelávacej pomoci by zrejme nedochádzalo k implementácii toľkých projektov týkajúcich sa zlepšovania životného prostredia, ktoré pozorujeme v súčasnosti. Vďaka finančnej podpore z Environmentálneho a Recyklačného fondu mohli MSP v posledných rokoch prispieť k zlepšovaniu klímy, odpadového hospodárstva alebo udržateľnému využívaniu zdrojov.

Revolúcia v ponímaní environmentálnej politiky v 60. rokoch minulého storočia spôsobila nátlak na tvorbu riešení negatívnych dopadov výrobných činností skôr u veľkých ako u malých a stredných podnikov. Zlepšenie komunikácie a predávanie skúseností medzi firmami, či už v rovnakej veľkostnej kategórii alebo vo vzťahu veľkých a menších podnikov môže napomôcť k tomu, aby MSP implementovali nástroje environmentálnej politiky vo väčšej miere ako doteraz. Politiky zahraničných medzinárodných korporácií sa svojimi dopadmi na životné prostredie zaoberajú v oveľa väčšej miere ako MSP, a tak predávanie ich skúseností na nižšiu úroveň môže pozitívne ovplyvňovať vývoj nielen MSP, ale aj ich samotných (napríklad propagáciou vzájomnej spolupráce a kooperácie). V súvislosti so spomínanou vylepšenou spoluprácou a vytváraním kooperatívnych sietí, ktoré umožnia rýchlo a nenákladne šíriť informovanosť považujeme budúce smerovanie MSP za optimistické a veríme, že prinesú pozitívne výsledky na úrovni MSP nielen na Slovensku, ale aj celosvetovo.

Najdôležitejšie a najúčinnéjšie riešenie by však predstavovalo hlbšie uvedomenie si aktuálnej alarmujúcej situácie týkajúcej sa environmentálnych aspektov zo strany samotných MSP. V dnešnej dobe a prostredí západného sveta je vedomosť o neudržateľnosti súčasného spôsobu života samozrejmosťou a vyhovárať sa na nedostatočné podporné aktivity národných a nadnárodných inštitúcií považujeme za nevyspelé a nezodpovedné. Je totiž na každom jednotlivcovi, ako aj organizácii, aby zodpovedali za svoje činy a dopady na životné prostredie, preto odporúčame vstúpiť si do svedomia a zamyslieť sa nad tým, čo možno urobiť lepšie a nadobudnuté poznatky pretaviť do praxe. Riešenia totiž nemusia byť zbytočne komplikované a nákladné. Aj malé kroky ako poučenie zamestnancov ako neplytvať vodou, využívanie recyklovaného papiera alebo separovanie komunálneho odpadu môžu napomôcť k lepšej budúcnosti našej planéty a tým pádom aj nás všetkých. Takisto považujeme reaktívnu environmentálnu politiku MSP v porovnaní s pasívnou politikou za omnoho priaznivejšiu možnosť smerovania, aj keď nevychádza z vlastnej uvedomelosti samotných subjektov, ale je skôr výsledkom priamych či nepriamych donucovacích prostriedkov. V tejto súvislosti zohráva extrémne dôležitú rolu kooperácia medzi inštitúciami rôzneho charakteru, t.j. štátneho, dobrovoľníckeho alebo podnikateľského. V neposlednom rade netreba podceňovať ani tlak médií a jednotlivých občanov, ktorí svojim vyžadovaním environmentálne priateľských produktov a ekologického správania sa podnikov môžu napomôcť k zmene ich súčasnej pasivity.

Aj napriek tomu, že nadobudnuté výsledky prieskumu nie je jednoduché vylepšiť takpovediac zo dňa na deň, veríme, že vďaka postupu času a zvyšovaniu osvedy o

negatívnych dopadoch (nielen) podnikateľských subjektov na prostredie, v ktorom podnikajú, kooperujú a naplňajú svoje ciele, sa ich pohľad na environmentálne aspekty zmení. To možno dosiahnuť predovšetkým demonštráciou pozitívnych príkladov MSP, ktoré prostredníctvom environmentálnych nástrojov z dlhodobého hľadiska dosiahli redukcii nákladov a uspokojivú úroveň zisku. Momentálne u nich totiž stále prevládajú názory, že dbať o environmentálnu politiku v podnikaní prináša viac nákladov ako úžitkov. Dôkazom toho sú výsledky nášho a malajzijského prieskumu, ktoré odhalili ich pasívny prístup k implementácii environmentálnych nástrojov, resp. ich nízke využívanie pri každodenných podnikových operáciách. Opak je však pravdou a dôkazom toho sú veľké podniky často operujúce v medzinárodnom priestore, ktoré tak môžu poslúžiť ako jasný príklad toho, že zavedenie environmentálnych opatrení v podnikaní nie je iba nutnosťou, ale dokonca prednosťou.

Záver

Podnikateľské subjekty vo všeobecnosti predstavujú obrovský zdroj inšpirácie, sociálnych hodnôt a spoločenskej zodpovednosti. Keďže sa postupom času environmentálnej politike ako takej spoločnosť venuje v čoraz väčšej miere, malé a stredné podniky by mali byť príkladom zodpovedných inštitúcií a pomôcť upriamiť pozornosť na ekologické problémy, ktoré sužujú našu planétu. Bohužiaľ si však ani oni samotné neuvedomujú dopady svojho environmentálne nevhodného počínania, ako aj to, že síce ako samostatné jednotky nepredstavujú veľkú silu, avšak spoločne dokážu záležitosti okolo seba ovplyvniť (či už pozitívne alebo negatívne) v oveľa väčšej miere, ako si väčšina z nás predstavuje.

Ako sme už uviedli v prvej kapitole, malé a stredné podnikateľské subjekty zohrávajú v trhovej ekonomike dôležitú rolu a majú v nej nezastupiteľné postavenie. Sú zdrojom inovácií a nových nápadov, dokážu sa úzko špecializovať na istý druh dopytu a zároveň sa rýchlo prispôbiť meniacim sa trhovým podmienkam. Na druhej strane sa však vyznačujú istými negatívnymi vlastnosťami, z ktorých sú z pohľadu environmentálnej politiky najdôležitejšie nízka realizácia investične náročných projektov z dôvodu nedostatku kapitálu, nedostatočná informovanosť alebo problémy so zabezpečením dodatočných finančných prostriedkov.

Práve tieto problémy sme sa snažili objektívne posúdiť prostredníctvom prepojenia možností využívania rôznych environmentálnych nástrojov s vybranými ekonomickými ukazovateľmi malých a stredných podnikateľských subjektov v prostredí slovenského trhu. Na základe pozitívnych hospodárskych výsledkov, akými sú hrubá produkcia, pridaná hodnota, export a počet zamestnaných osôb, sme došli k záveru, že sa dané subjekty nachádzajú v priaznivej ekonomickej situácii a z tohto dôvodu vyhodnocujeme, že disponujú dostatočným priestorom na implementáciu jednotlivých environmentálnych politík. Ako však preukázal prieskum uskutočnený medzi vybranými slovenskými MSP, realita bohužiaľ neodzrkadľuje to, čo je potenciálne možné. Ich výsledky totiž naznačujú, že sa o implementáciu environmentálnych nástrojov takmer vôbec nezaujmajú, prípadne ich iba vyvíjajú. resp. plánujú implementovať. Získané údaje sme stručne porovnali s výsledkami výskumu v Malajzii, ktoré v malej miere nadobudli o čosi pozitívnejšie hodnotenie, t.j. v súčasnosti dané nástroje implementujú, čo však taktiež nepovažujeme za dostatočne uspokojivý výsledok vzhľadom na to, že bolo potrebné sa danou problematikou zaoberať skôr.

Ako riešenie vzniknutej situácie sme v záverečnej časti práce uviedli najmä podporné činnosti štátu, medzi ktoré zaraďujeme nielen finančnú výpomoc, ale aj jeho informačnú funkciu, prostredníctvom ktorej by vzdelával nielen samotné MSP, ale aj inštitúcie mimovládneho sektora, médiá a tiež aj širokú verejnosť. Práve komunikácia, vzájomná spolupráca a predávanie si nadobudnutých skúsenosti v sebe zahŕňa obrovský potenciál na to, aby sa nám spoločne životné prostredie podarilo nielen ochraňovať, ale aj skvalitniť. A veľkou časťou sa na tomto procese môžu spolupodieľať práve malé a stredné podnikateľské subjekty, ktorých sila spočíva v jednote a súčinnosti.

Zoznam použitej literatúry

Knižné zdroje

1. BUCKLEY, R. Economic Instruments of Environmental Policy. In: *Perspectives in Environmental Management*. Berlin : Springer, 1991, s. 80–92. ISSN 978-3-540-53815-8.
2. CARTER, N. *The politics of the environment: Ideas, activism, policy*. New York : Cambridge University Press, 2007. 410 s. ISBN 978-0-521-68745-4.
3. COULSON-THOMAS, C. Leadership, Strategy and the Environment. In: *Quarterly Journal Effective Executive*. Hyderabad : IUP Publications, 2015, roč. 8, č. 3, s. 7-18. ISSN 0972-5172.
4. ECCLESTON, CH. H. - MARCH, F. *Global Environmental Policy: Concepts, Principles, and Practice*. Boca Raton : CRC Press, 2010. 412 s. ISBN 978-1439847664.
5. FILČÁK, R. *Spoločnosť na trhu a environmentálna politika: aktéri a konflikty*. Bratislava : VEDA, 2012. 301 s. ISBN 978-80-224-1216-2.
6. GREGOVÁ, E. *Malé a stredné podniky v podmienkach transformujúcich sa ekonomík SR a RF*. Žilina : Žilinská univerzita v Žiline, 2007. 160 s. ISBN 978-80-8070-811-5.
7. HAJNIK, B. - RUSKO, M.: *Environmentálne orientovaný personálny manažment v praxi manažéra*. Bratislava : Wirtgen Slovensko, 2004. 206 s. ISBN 8085599325.
8. JOHNSON, D. L. et al. Meanings of Environmental Terms. In: *Journal of Environmental Quality*. Madison : ASA, CSSA, SSSA, 1997, roč. 26, č. 3, s. 581–589. ISSN 26:581-589.
9. KONEČNÝ, M. *Management ochrany a tvorby životného prostredia*. Karviná : Slezká univerzita, 1999. 386 s. ISBN 80-85879-00-X.
10. KUSTROVÁ, M. *Vybrané problémy environmentálnej ekonómie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2010. 148 s. ISBN 978-80-8040-402-4.
11. MARKOVÁ, V. *Malé a stredné podnikanie v Slovenskej republike*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2003. 164 s. ISBN 80-8055-816-7.
12. McCORMICK, J. *Environmental Policy in the European Union - The European Series*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2001. 347 s. ISBN 978-0333772041.
13. MILLER, D. et al. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. 2. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2000. 581 s. ISBN 80-8594-756-0.

14. O'SULLIVAN, A. - SHEFFRIN, S. M. *Economics: Principles in Action*. New Jersey : Pearson Prentice Hall, 2005. 592 s. ISBN 978-0131334878.
15. RITSCHELOVÁ, I. et al. *Úvod do politiky životního prostředí*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2002. 111 s. ISBN 80-7044-414-2.
16. ROMANČÍKOVÁ, E. *Ekonomía a životné prostredie*. Bratislava : Iura Edition, 2011. 224 s. ISBN 978-80-8078-426-3.
17. VYBÍRALOVÁ, J. - FUZYOVÁ Ľ. - DŽUBÁKOVÁ M. *Tvorba a ochrana životného prostredia*. Bratislava : Ekonóm, 2002. 192 s. ISBN 80-225-1584-1.
18. WELFORD, R. *Cases in environmental management and business strategy*. Londýn : Pitman, 1994. 216 s. ISBN 0-273-60313-2.

Elektronické zdroje

1. CENTRUM INOVACÍ A ROZVOJE. *Inovace výrobků a jejich systémů - Přehled metodiky analýzy inovačního potenciálu výrobků a služeb s diskusními otázkami* [elektronický zdroj]. Praha, 2004. [cit. 2018-18-02]. Dostupné na: <http://eko-net.cir.cz/prirucka-inovace-vyrobku-s-vyuzitim-lca/485362/lca.pdf>
2. ENVIRONMENTÁLNY FOND. *Špecifikácia činností podpory formou dotácie pre rok 2018* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: http://www.envirofond.sk/_img/Ziadosti/2017/Specifikacie_EF_2018_dotacie.pdf
3. ENVIRONMENTÁLNY FOND. *Špecifikácia činností podpory formou úveru pre rok 2018* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: http://www.envirofond.sk/_img/Ziadosti/2017/Specifikacia_EF_2018_uvery.pdf
4. EURÓPSKA ENVIRONMENTÁLNA AGENTÚRA. *Tracking progress towards Europe's climate and energy targets* [elektronický zdroj]. 2017. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: <https://www.eea.europa.eu/themes/climate/trends-and-projections-in-europe/trends-and-projections-in-europe-2017/index>
5. EURÓPSKA KOMISIA. *Environment Action Programme to 2020* [elektronický zdroj]. 2016. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/environment/action-programme>
6. EURÓPSKA KOMISIA. *Nová definícia malých a stredných podnikov: Užívateľská príručka a modelové vyhlásenie* [elektronický zdroj]. Brusel, 2006. [cit. 2018-18-02]. ISBN 92-894-7924-8. Dostupné na: <http://www.economy.gov.sk/uploads/files/rH7VznAD.pdf>

7. EURÓPSKY PARLAMENT. *General Union Environment Action Programme to 2020 'Living well, within the limits of our planet'* [elektronický zdroj]. 2013. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013D1386>
8. GREGORY, R. *Choking our forest reserves* [elektronický zdroj]. Kuala Lumpur, 2007. [cit. 2018-20-03]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20090421041721/http://thestar.com.my:80/lifestyle/story.asp?file=/2007/1/23/lifefocus/16591171&sec=lifefocus>
9. INŠTITÚT ENVIRONMENTÁLNEJ POLITIKY. *3 výzvy životného prostredia* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. 26 s. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: http://www.minzp.sk/files/iep/01_2017_tri-vyzvy_zivotneho_prostredia.pdf
10. MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SR. *Agenda 21* [elektronický zdroj]. 2015. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: <http://www.minzp.sk/files/dokumenty/agenda21-sk.pdf>
11. MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SR. *Stručná história LIFE LIFE+* [elektronický zdroj]. 2013. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: <http://www.minzp.sk/eu/moznosti-financovania-projektov/projekty-so-zahranicnou-pomocou/life/life-zakladne-informacie/strucna-historia-life-life>
12. MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SR. *Zelenšie Slovensko - Stratégia environmentálnej politiky Slovenskej republiky do roku 2030* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: http://www.minzp.sk/files/iep/x_2017_envirostrategia_20171214.pdf
13. RAJA MOHD RASI, R.Z. - ABDEKHODAE A. - NAGARAJAH R. *Environmental initiatives: An exploration of small and medium enterprise (SMEs) responses toward green technologies* [elektronický zdroj]. Melbourne, 2010. [cit. 2018-20-03]. Dostupné na: <http://preet.sesolution.com/ict2010/Full%20Papers/Risk,%20Financial,%20and%20Strategic%20Management/0110-Raja.pdf>
14. RECYKLAČNÝ FOND. *Vyhovené žiadosti* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-17-02]. Dostupné na: http://www.recfond.sk/index.php?www=vyhovene_ziadosti&navigation_main_id=6&navigation_id=6
15. Rímska zmluva : 1957. [cit. 2018-16-02]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/zmluva-o-euratome.pdf>

16. SLOVAK BUSINESS AGENCY. *Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2016* [elektronický zdroj]. Bratislava, 2017. [cit. 2018-12-03]. Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/image/msp_v_cislach_v_roku_2016_final_v_20_10_2017_002.pdf